

EKOFYZIOLOGIE LESNÍCH DŘEVIN

Část I.

Michal V. Marek

Ústav systémové biologie
a ekologie

AKADEMIE VĚD
ČESKÉ REPUBLIKY

Co to vlastně rostlinná fyziologie je?

Tento obor se dá definovat jako studium toho, jak rostliny **FUNGUJÍ** ve smyslu:

- rostlinného růstu
- metabolismu
- reprodukce.

Je nasnadě, že fyziologie rostlin je nadstavbovým oborem, který musí vycházet z určitých metodických přístupů jiných vědních disciplín, především biochemie, organická chemie, biofyziky a molekulární biologie.

Z tohoto výčtu by se mohlo zdát, že fyziologii rostlin jako vědní obor prostě nelze přesně definovat. Čím se tedy **fyziologie rostlin odlišuje od již zmíněných disciplín?** Odlišuje se tím, že **formuluje své vlastní otázky**. Formulace otázek pak vede k jejich řešení za použití konkrétních metod.

Např. otázky chování ekosystémů, či dokonce globálního ekosystému, jsou řešeny především metodou matematického modelování, a přesto nemůžeme říci, že je to matematika. Totéž platí i pro rostlinnou fyziologii. Je zřejmé, že současný důraz kladený na molekulární biologii má svůj důsledek ve vlastní rostlinné fyziologii při šlechtění nových druhů rostlin se zcela novými, záměrně vyvo-lanými vlastnostmi. Přitom jsou to opět rostliny se svými fyziologickými procesy, které reagují na vnější prostředí prostřednictvím fyziologických procesů. Fyziologie rostlin zde tedy nachází své jednoznačné uplatnění.

Za nedílnou součást rostlinné fyziologie je nutné považovat i poměrně rozsáhlý obor zabývající se tím, jak rostliny a tedy i výše uvedené důležité životní projevy reagují na své vlastní vnější prostředí. Tato část fyziologie rostlin se v poslední době definuje jako **ekofyziologie rostlin**.

Proč jsou rostliny tak velice důležité pro biosféru Země?

- **Rostliny společně s řasami a sinicemi patří k autotrofům.**

To znamená, že v řetězci toku energie a látek stojí na počátku. Patří tedy do skupiny primárních producentů.

Je to dáno tím, že jedině rostliny a ostatní autotrofové jsou schopny z látek anorganických a energeticky chudých vytvářet látky organické a energeticky bohaté. Přičemž pro tvorbu těchto látek využívají v naprosté většině vnějšího energetického zdroje.

- **Vyšší rostliny využívají energii elektromagnetického záření.**

Znamená to tedy, že rostliny - primární producenti zemského ekosystému, vlastně fungují jako zcela unikátní kolektory solární energie a zachycenou energii konvertují do energie chemických vazeb. Tato energie chemických vazeb je pak uschována v organických a energeticky bohatých látkách.

- **Rostliny se dále vyznačují tím, že jsou to organismy nepohyblivé.**

To se na první pohled, v porovnání s ostatními organismy, musí zdát jako značná nevýhoda, ale ve skutečnosti je tomu právě naopak. Tato nepohyblivost způsobuje, že rostlina je silně vázána ke svému substrátu. Tato vazba k substrátu je zprostředkována speciální morfologickou strukturou zvanou kořeny, které umožňují, že rostlina je schopna aktivní výměny iontů a jiných látek mezi svým tělem a půdním prostředím a je schopna tyto prvky minerální výživy z půdy získávat. To je samozřejmě velice důležité pro její existenci a právě proto, aby mohla vytvořit tento speciální systém kořenů, musí být rostlina nepohyblivá.

Hlavní faktory prostředí rostlin ovlivňující jejich vitalitu

I. Elektromagnetické záření

II. Teplo

III. Vlhkost

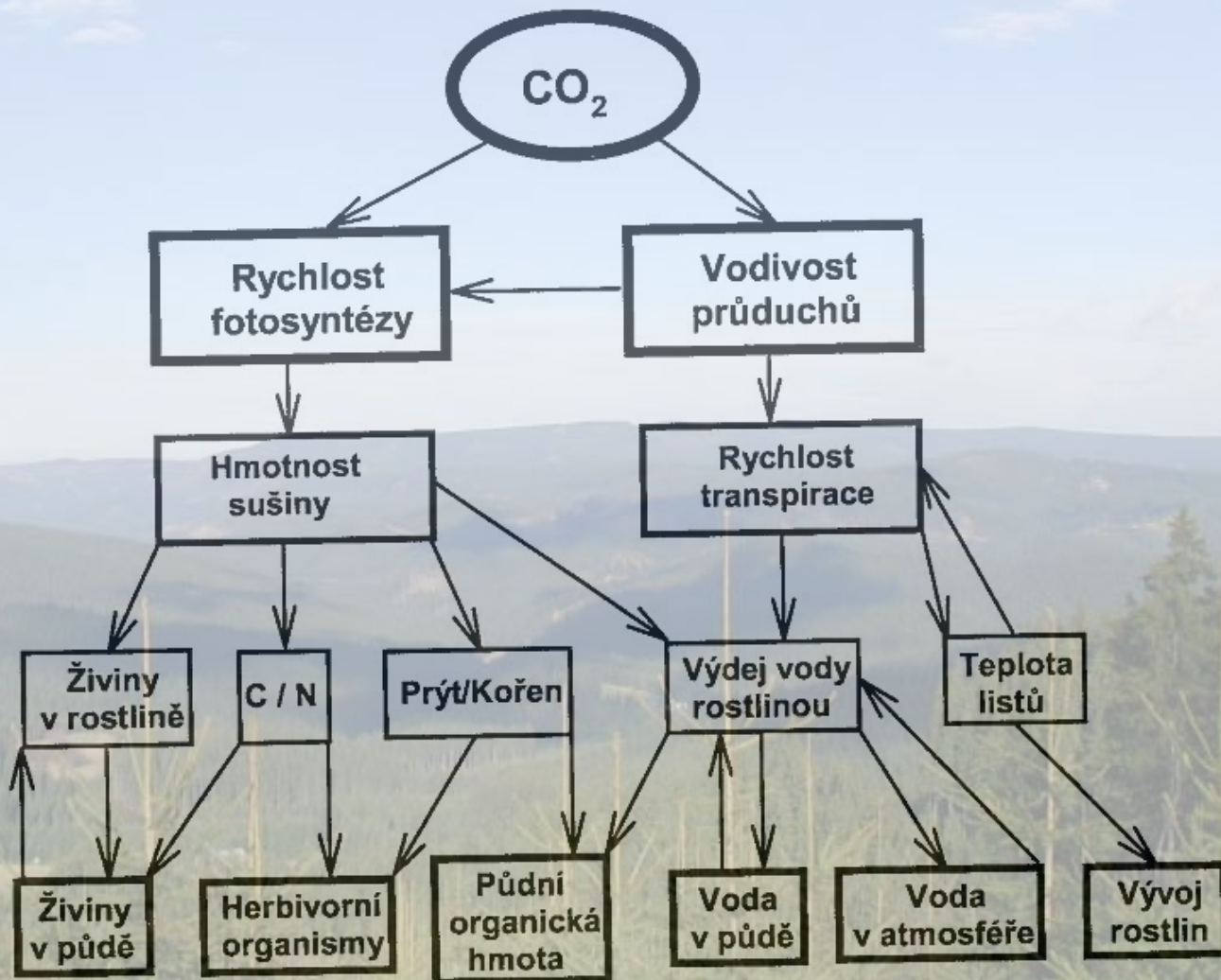
IV. Proudění vzduchu

V. Minerální výživa

VI. Biotičtí činitelé

VII. Antropogenní vlivy

Komplexnost působení vnějšího prostředí rostlin PŘÍKLAD CO₂

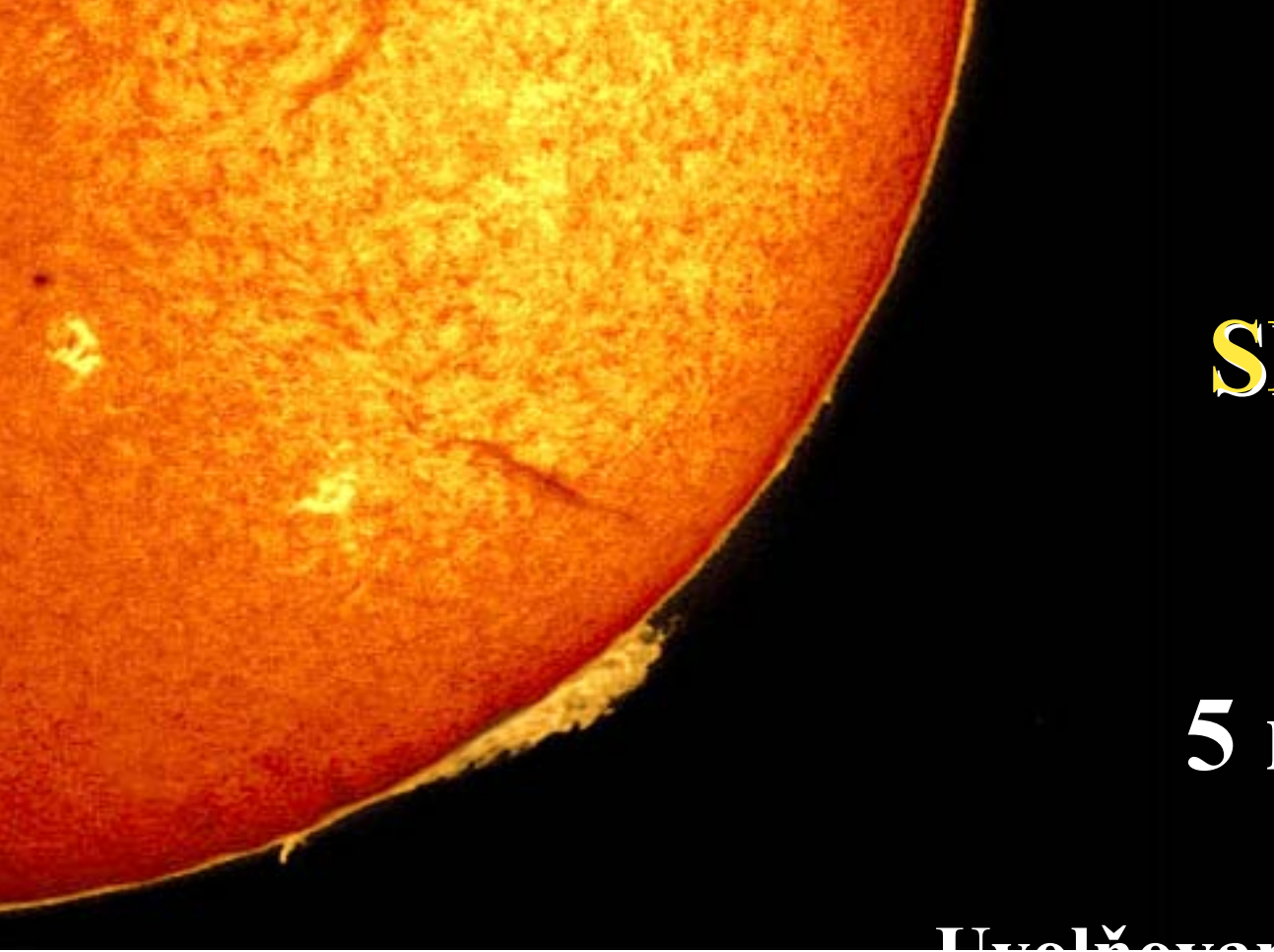

RADIAČNÍ REŽIM ROSTLINNÉHO POROSTU

Sluneční záření - nejdůležitější bioklimatický a vegetační faktor

Sluneční záření - základní zdroj energie pro zelené rostliny a řídicím prvkem ostatních mikroklimatických faktorů, které se uplatňují v porostním klimatu

SLUNCE

5

Uvelřover

SLUNCE

- základním a prvotním zdrojem energie pro procesy v atmosféře i na aktivním povrchu je sluneční záření

- Slunce je tvořeno z 74% vodíkem, 23% heliem a 3% tvoří ostatní plyny

- zdrojem energie slunečního záření je termonukleární přeměna vodíku na helium tzv.

proton-protonový cyklus

- kolem slunečního tělesa je sluneční atmosféra, jejíž součástí je tzv. **fotosféra** - fotosféra má rozsah asi 300-500 km a vyzařuje do kosmického prostoru všesměrné záření, které odpovídá záření černého tělesa o povrchové teplotě 5700-6000 K
- ve fotosféře se vyskytují tzv. **sluneční skvrny** (tzn. tmavší, chladnější místa o teplotě asi 4500 K)
- zářivý výkon Slunce je asi $3.35-4.00 \times 10^{26} \text{ W}\cdot\text{s}^{-1}$
- **sluneční záření** je elmg. záření s nestejnou intenzitou, které má rozsah vlnových délek 10^{-1} nm - 1 m (98% energie je přítom ve spektrálním rozmezí **150 - 4000 nm**, a tudíž bývá sluneční záření označováno jako **krátkovlnné záření**)

- **tok zářivé energie Slunce** dopadající kolmo na jednotku plochy horní hranice atmosféry Země za jednotku času při střední vzdálenosti Země od Slunce se nazývá

sluneční ozáření (irradiance)

- sluneční ozáření má proměnlivou hodnotu díky tomu, že Země obíhá kolem Slunce po elipse a nikoliv po kružnici (tzv. excentricita zemské dráhy)

- její hodnota leží v rozmezí $1353 - 1390 \text{ W}\cdot\text{m}^{-2}$, průměrná hodnota

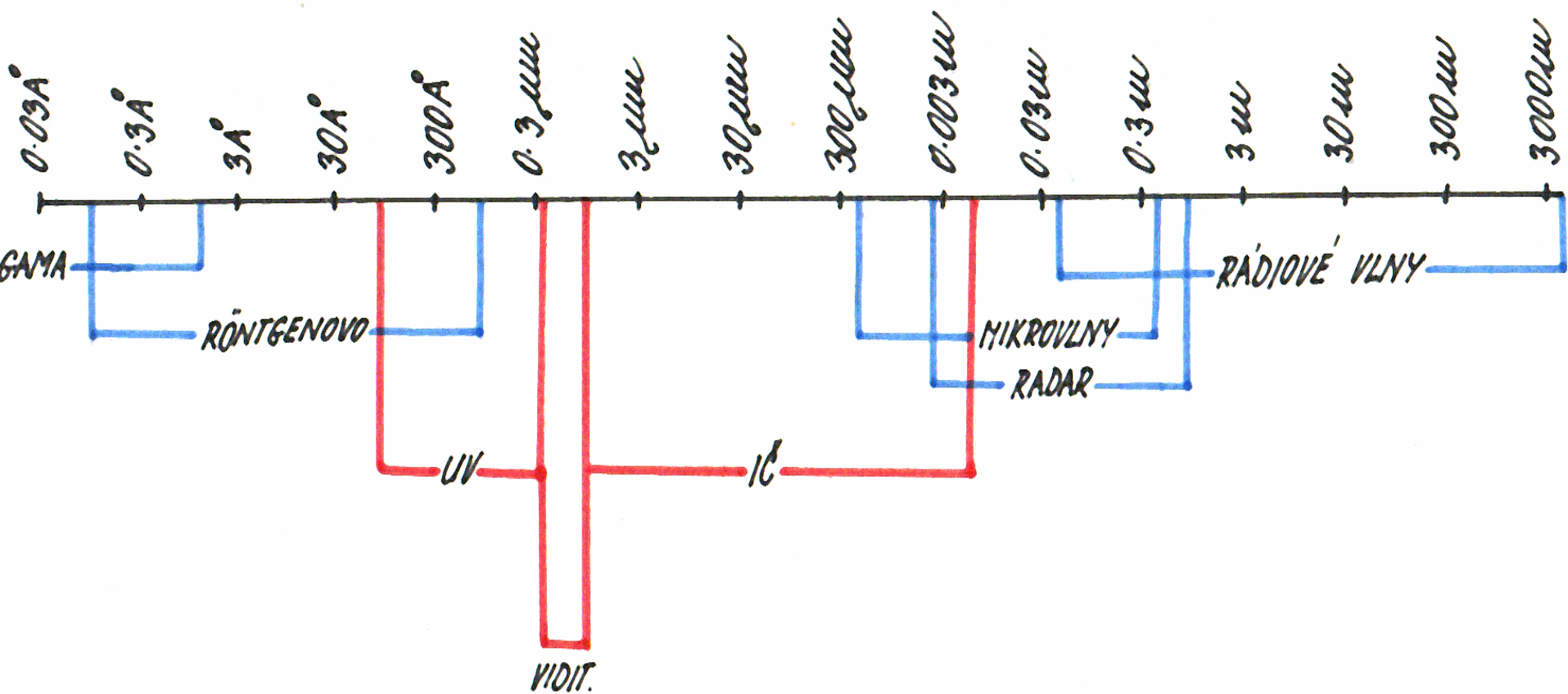
činí **$1368.31 \text{ W}\cdot\text{m}^{-2} \pm 0.05\%$**

JEDNOTKY:

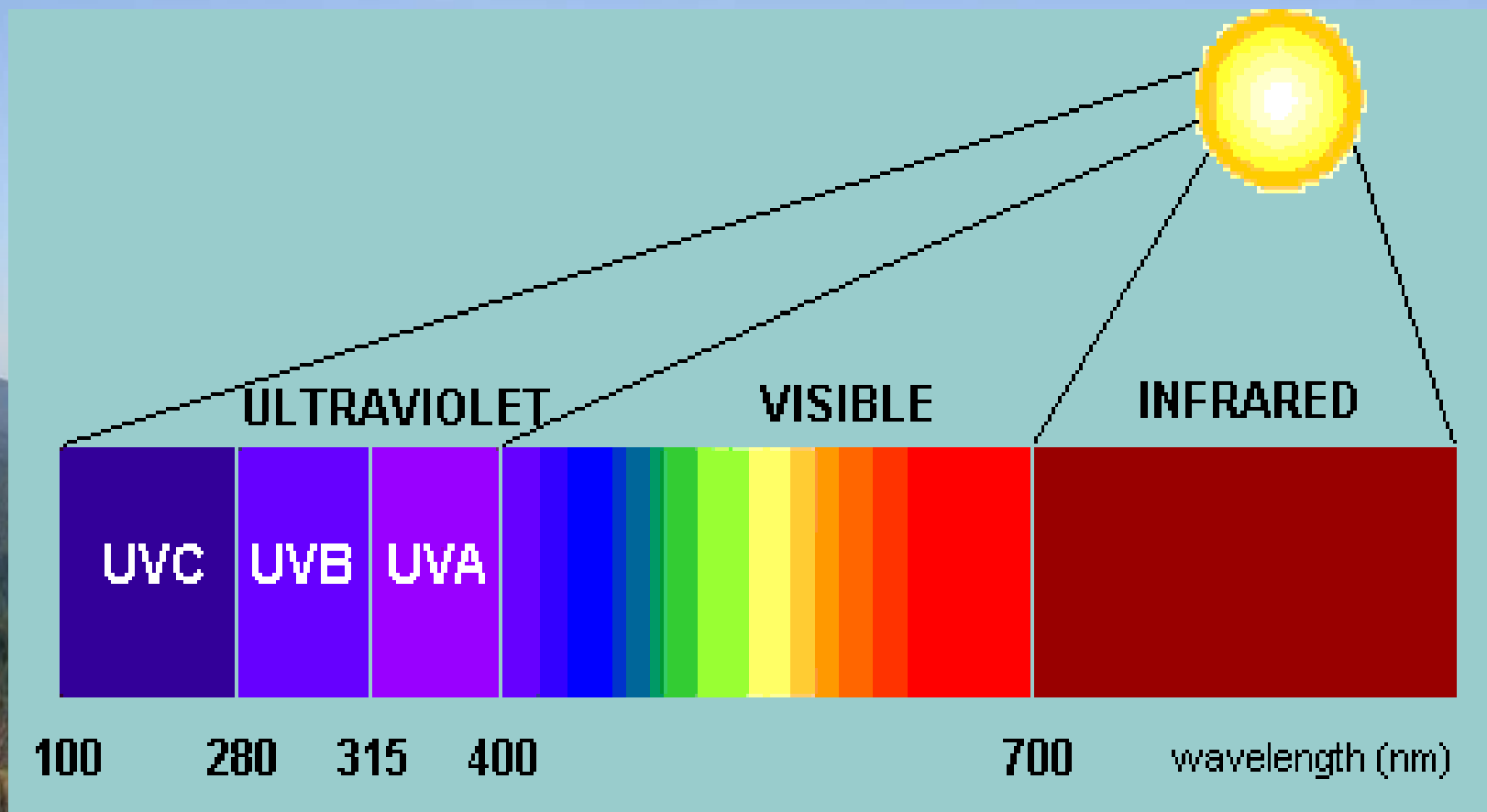
- energie záření se vyjadřuje v **J**
- energetický výkon se vyjadřuje ve **W**
- osvětlení se vyjadřuje v **lux**
- hustota toku zářivé energie dopadající na jednotku plochy se vyjadřuje ve **W.m⁻²**
- suma zářivé energie dopadající na jednotku plochy za jednotku času se vyjadřuje v **J.m⁻²** (tj. **W.s⁻¹.m⁻²**)
- pro fyziologické účely se používá jednotka **mol** (dříve **E**), přičemž 1 mol = počet fotonů, které jsou nutné k vytvoření 1 molu uhlohydrátů (1 mol = 6×10^{23} fotonů)
převod: $\text{mmol.m}^{-2}.\text{s}^{-1} * 0.2231667 = \text{W.m}^{-2}$

SPEKTRUM ELEKTROMAGNETICKEHO ZÁŘENÍ

Spektrální složení slunečního záření

(nm)	(barva)
400-430	fialová
450-485	modrá
515-520	zelená
575-590	žlutá
590-620	oranžová
620-700	červená

VLASTNOSTI SLUNEČNÍHO (KRÁTKOVLNNÉHO) ZÁŘENÍ:

- při průchodu kosmickým prostorem je ovlivňováno velmi málo
- množství slunečního záření dopadající na horní hranici atmosféry je periodicky proměnlivé (v důsledku excentricity zemské dráhy)
- **spektrální složení** slunečního záření:
  - ultrafialové záření
  - viditelné záření
  - infračervené záření

Bilance krátkovlnného záření

100 %

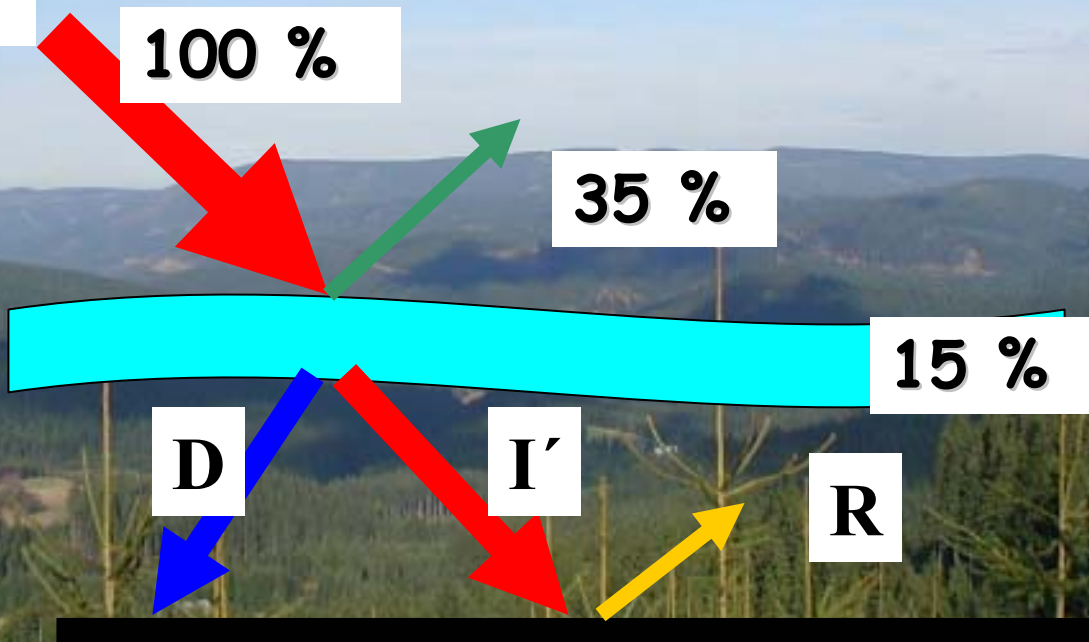
35 %

15 %

D

I'

R

ULTRAFIALOVÉ ZÁŘENÍ (180 - 400 nm)

- z velké části je pohlceno v ozonoféře
- na horní hranici atmosféry tvoří asi 5-7% slun. záření
- na zemský povrch dopadá asi 1%
- lidské oko UV-záření nevidí
- dělení:

UV-C (180-280 nm) - zcela pohlceno v atmosféře

UV-B (280-320 nm) - částečně prochází ozonoférou, silný erytemální účinek, v menších dávkách podporuje látkovou výměnu, ničí mikroorganismy

UV-A (320-400 nm) - nejméně pohlcováno ozonoférou, silný erytemální účinek, způsobuje tvorbu provitamínu D, způsobuje fluorescenci látek

VIDITELNÉ ZÁŘENÍ (400 - 700 nm)

- na horní hranici atmosféry tvoří asi 44-48% slun. záření
- jde o záření, na které reaguje lidské oko (nejcitlivěji v rozmezí 510-610 nm)
- je přirozeným zdrojem světla na Zemi
- jeví se jako světlo bílé, ale skládá se z jednotlivých monochromatických záření
- z hlediska člověka (nebo živočichů) ho označujeme jako **světlo**, z hlediska rostlin jako **FAR**

FAR spektrální pás: 380-720 nm:

400 - 510 nm první maximum absorpce chlorofylu a a b a karotenoidů; má asimilační účinek a velké formativní účinky na rostliny

510 - 610 nm důležité pro přenos energie do reakčních center fotosystémů; má malé formativní účinky na rostliny

610 - 700 nm druhé maximum absorpce energie chlorofylu a a b, které má velký asimilační účinek a velkou fotoperiodickou aktivitu pro zelené rostliny.

- *při fotosyntetických procesech je využito asi 28% pohlceného slunečního záření*

INFRAČERVENÉ ZÁŘENÍ (700 - 3000 nm)

- na horní hranici atmosféry činí asi 45-49%

- lidské oko IČ nevidí

- dělení:

IČ-A (700-1400 nm) - má morfologické účinky na rostliny (prodlužovací růst)

IČ-B (1400-3000 nm) - tepelné účinky

IČ-C (3000-4000 nm) - tepelné účinky

Potenciální dopadajícího NIR

$$I_{\text{NIR}} = \{720 \cdot \exp [- 0.06 (P/P_0) \cdot m] - w\} \cdot \cos Q$$

720 - hodnota NIR na horní hranici atmosféry
0.06 - extiční koeficient NIR pro průchod atmosférou
w - vodní absorpce NIR
Cos Q - zenitální úhel Slunce

dlouhovlnná radiace (3000 - 10000 nm):

tepelné účinky - významné

fotosyntetické účinky - nevýznamné

fotomorfo-genetické účinky - nevýznamné

Základní účinky sluneční radiace na rostliny

FOTOENERGETICKÉ ÚČINKY - zdroj energie
Visible -FAR

FOTOKYBERNETICKÉ ÚČINKY - přechod vegetativní/generativní fáze
modré-UV-B a red-NIR

FOTODESTRUKČNÍ ÚČINKY - není přímá vlnová specifikace

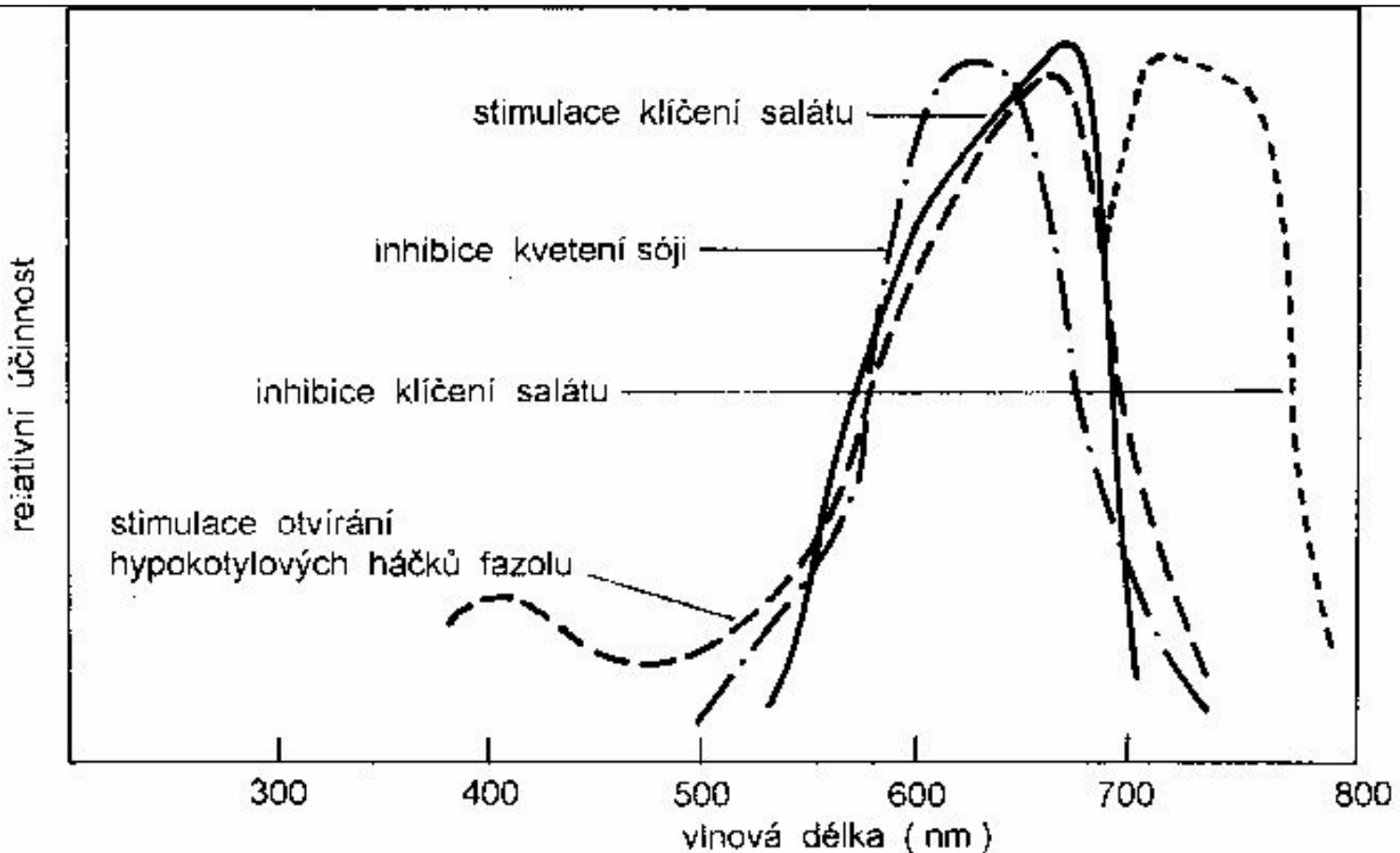
FOTOTERMICKÉ ÚČINKY - není přímá vlnová specifikace

FOTOENERGETICKÉ ÚČINKY

- sluneční záření je podmínkou života pro všechny zelené rostliny, protože je nezbytně nutné pro asimilaci, při které se v listech tvoří z oxidu uhličitého, vody a dalších látek pomocí chlorofylu všechny stavební látky rostlinného těla (fotosyntéza)
- energii pro fotosyntézu dodává sluneční záření vlnových délek 400 - 700 nm, tzv. **fotosynteticky aktivní záření**

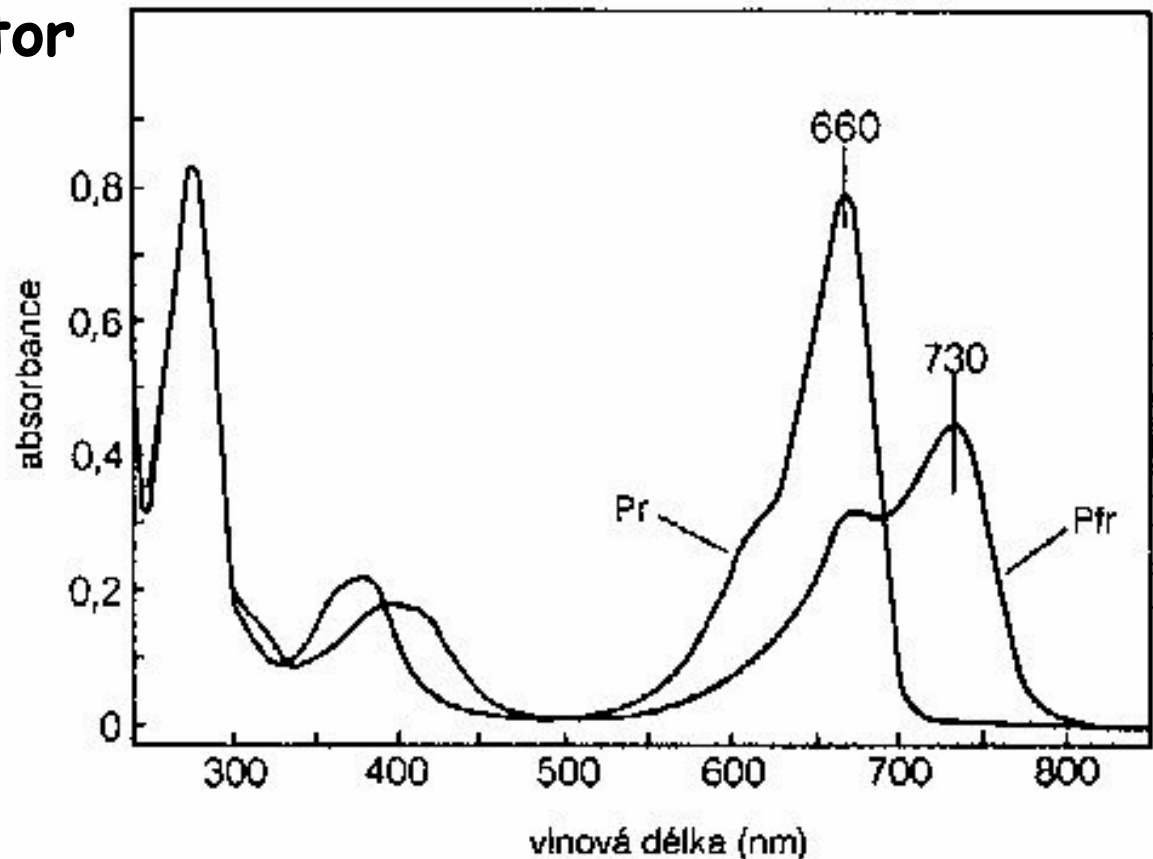
FOTOKYBERNETICKÉ ÚČINKY

- závisí na vlnové délce (kvalitě) světla
- akční spektrum = závislost odezvy na vlnové délce

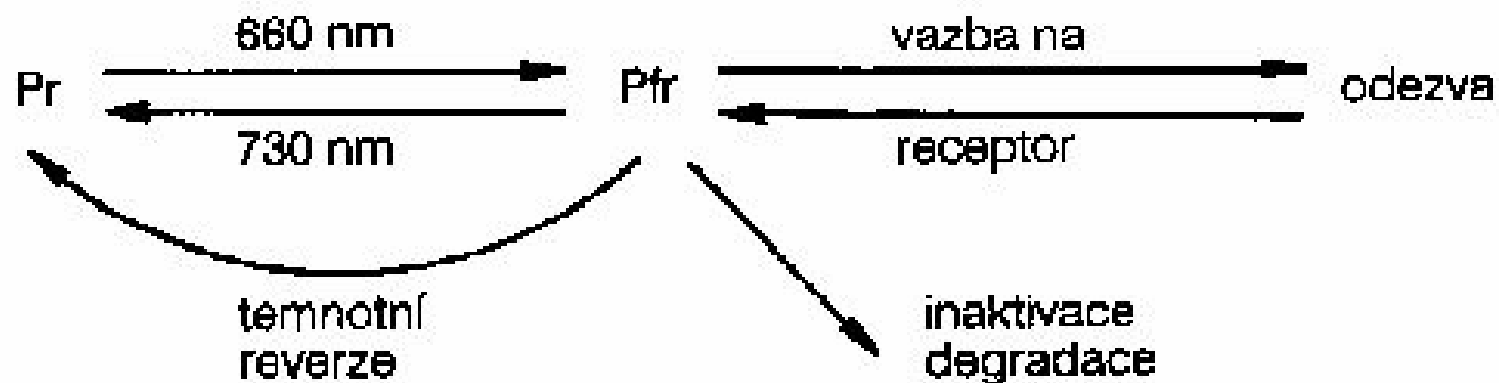

Receptory záření I. - fytochrom

- receptor červeného záření
- objev - 50.léta Borthwick a kol.
  - stimulace klíčení salátu - I = 660 nm (red, R)
  - zrušení stimulace při I = 730 nm (far-red, FR)
- Závěr
  - existuje 1 receptor
  - 2 odlišné formy
    - Pr (P660)
    - Prf (P730)
  - fytochrom

- vlastnosti
  - fotoreversibilní protein
  - prostetická skupina - tetrapyroly
- 60.léta: 2 typy fytochromu
  - fytochrom I
    - etiolované rostliny
    - dlouho ve tmě
    - $I_{\max} = 666 \text{ nm}$
  - fytochrom II
    - zelené rostliny
    - $I_{\max} = 654 \text{ nm}$

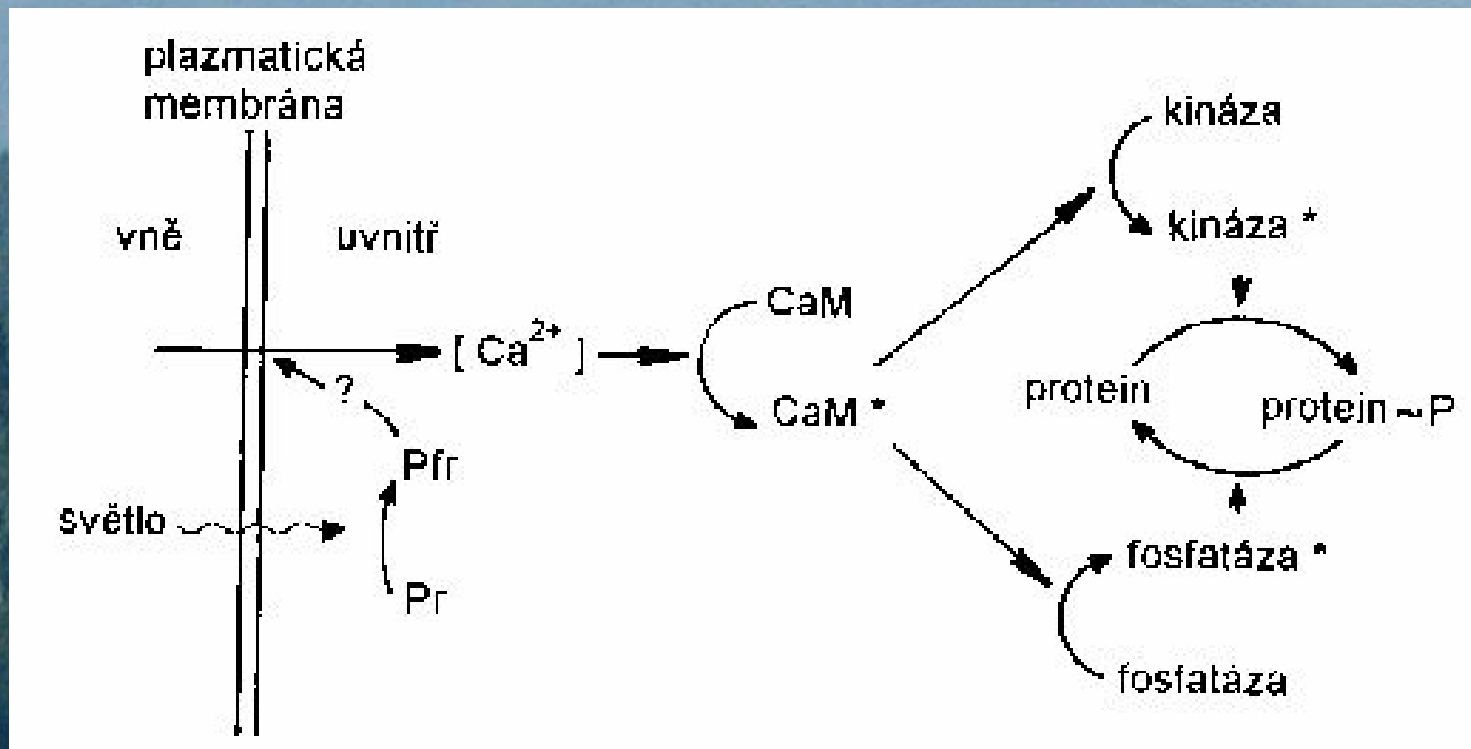

Obr. 9.4 Schematické znázornění metabolických přeměn fytochromu.

Mechanismus účinku

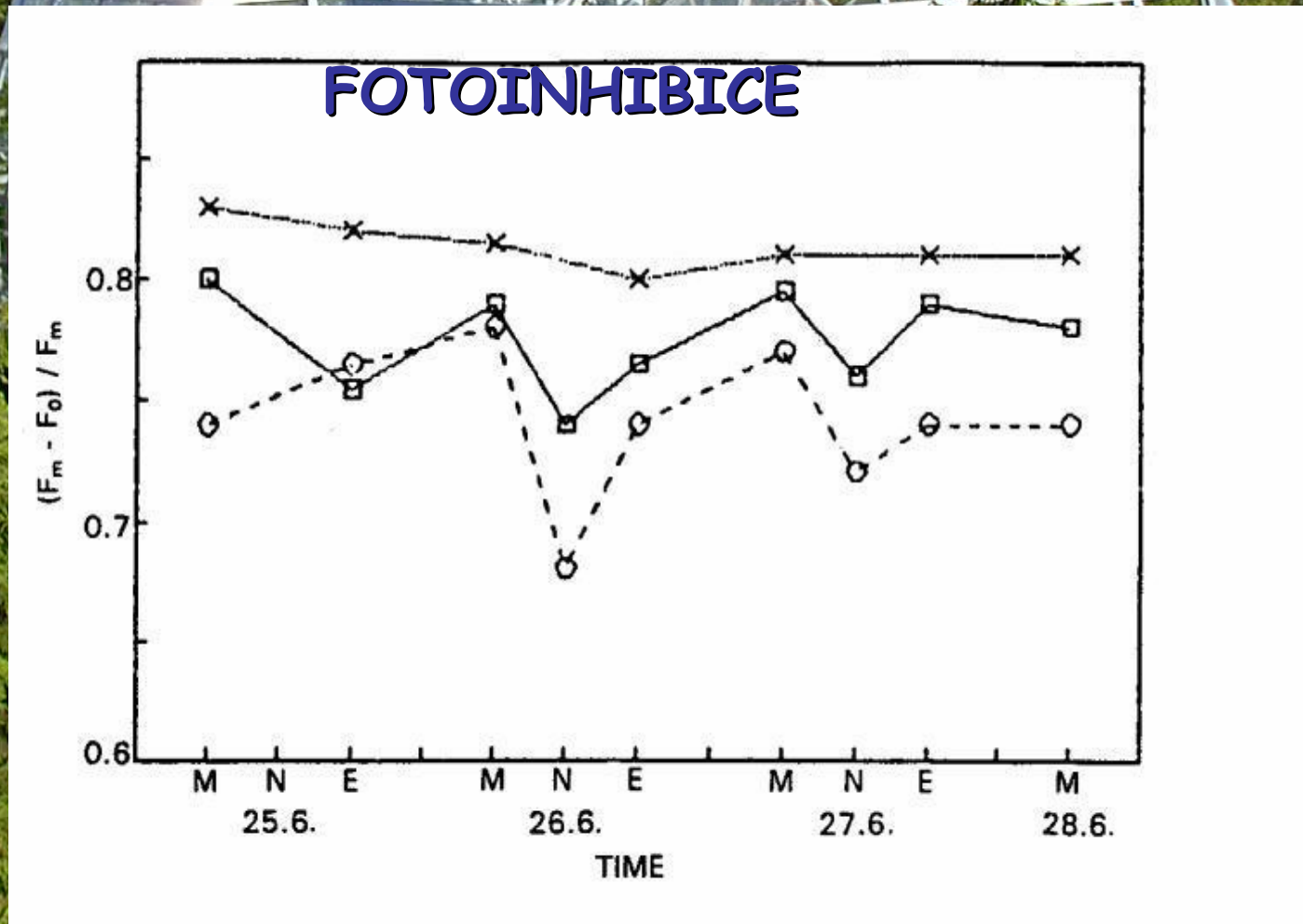
- světlo -- změna struktury
- jak převést do metabolismu?
- Ca^{2+} ionty
  - důkaz chelátory - vazba Ca^{2+}
- kalmodulín -- fosforylace proteinů
- Fytochrom = proteinkináza

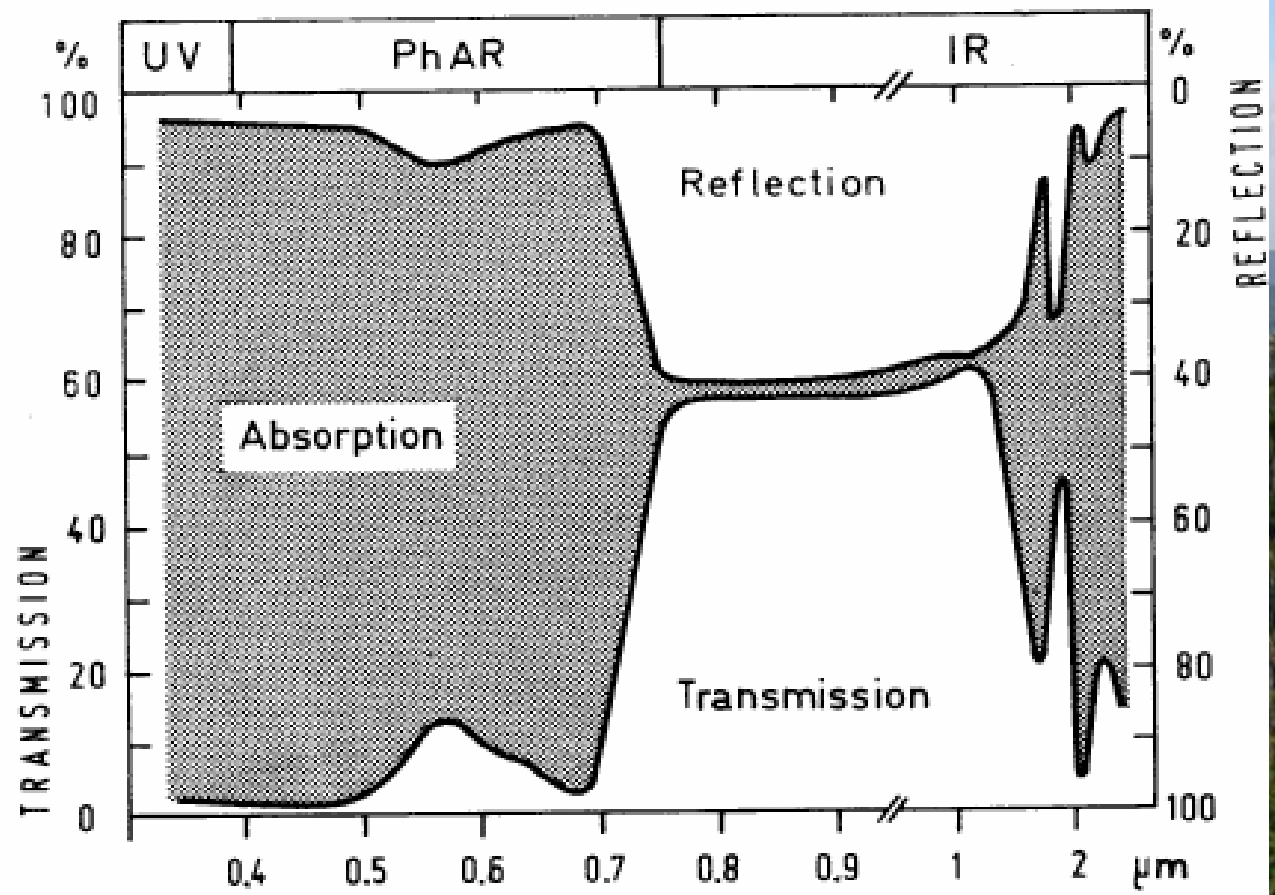
FOTOTERMICKÉ ÚČINKY

- více než 70% slunečního záření pohlceného rostlinami je přeměno na tepelnou energii a je využíváno pro transpiraci a konvektivní výměnu tepla
- rozložení rostlinných druhů a společenstev na Zemi je výrazně dáno tepelným vlivem
- ten také ovlivňuje růstové projevy každého jedince (např. zahájení růstu, kvetení, ...)

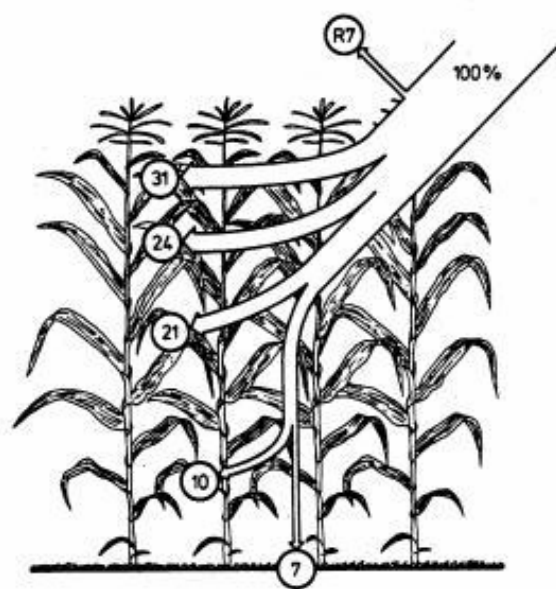
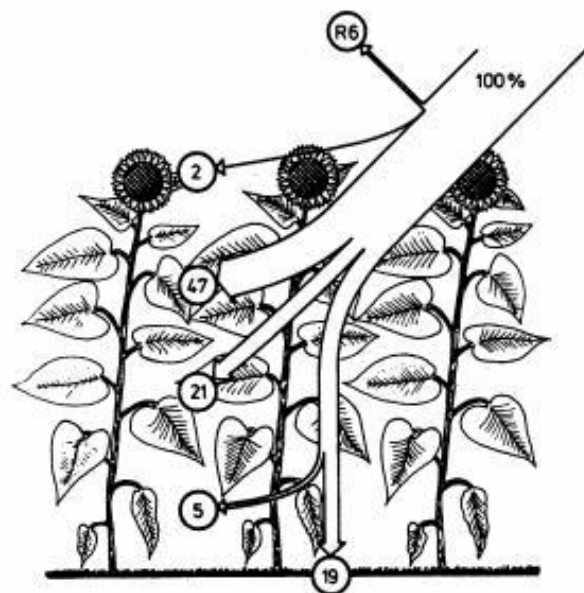
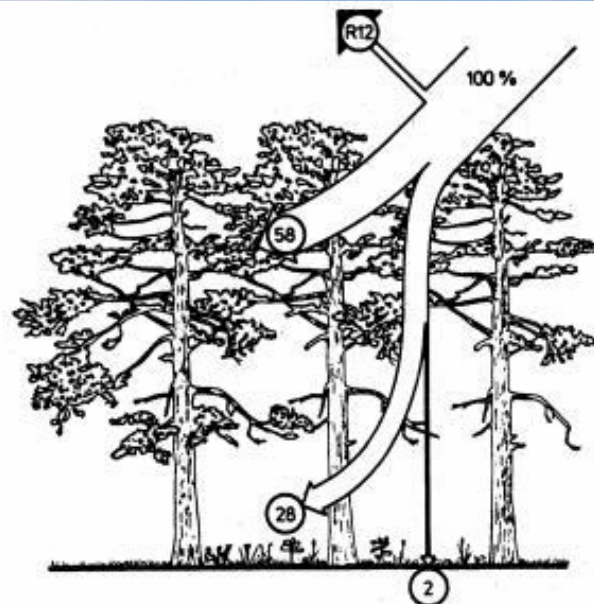
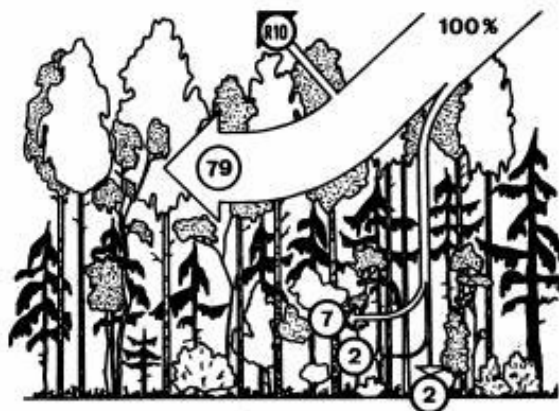
FOTODESTRUKČNÍ ÚČINKY

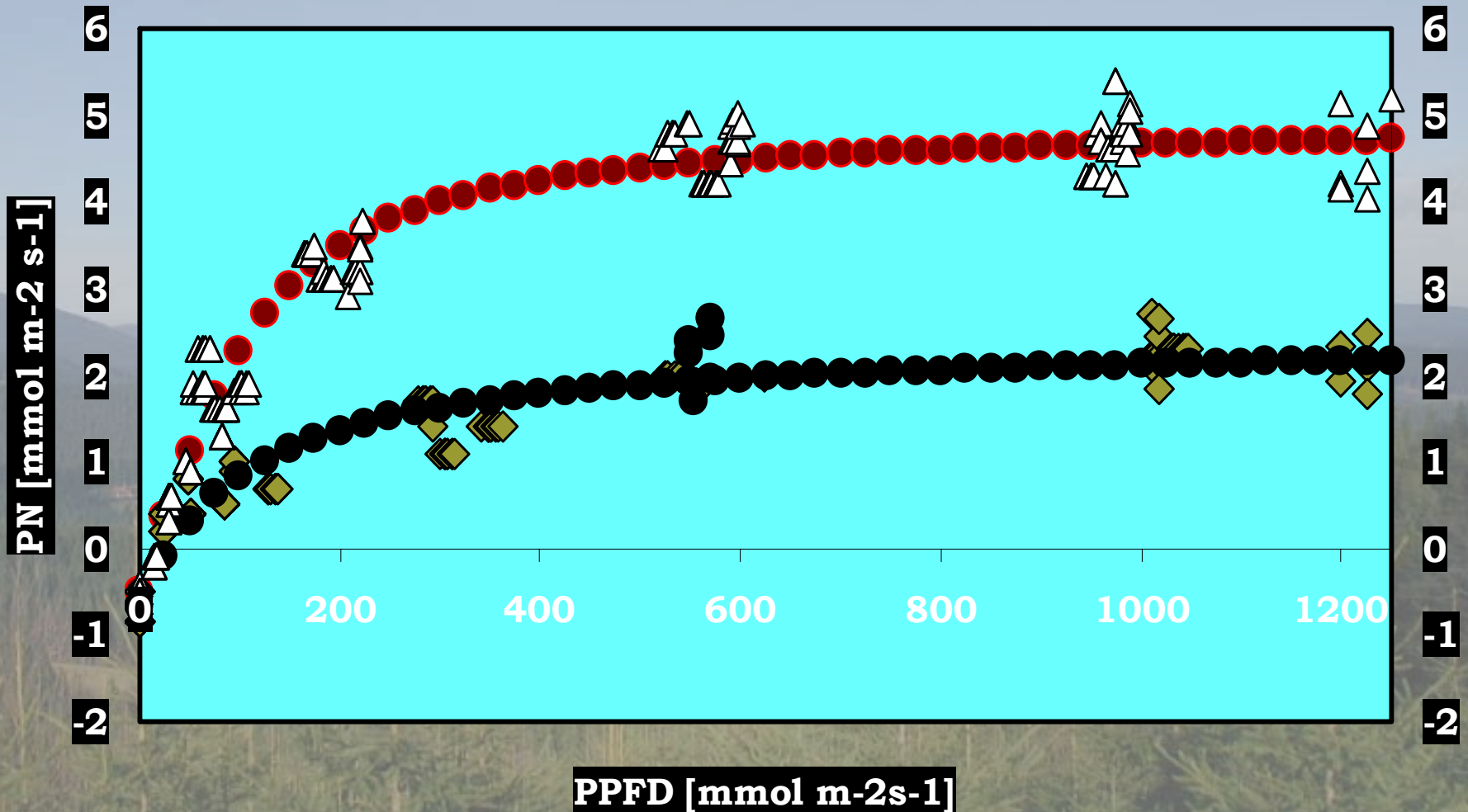
Základní interakce mezi slunečním zářením a povrchem rostlin

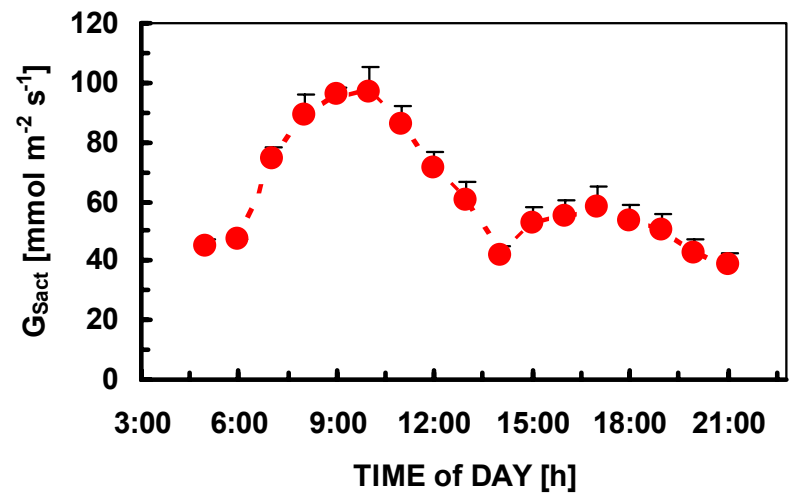
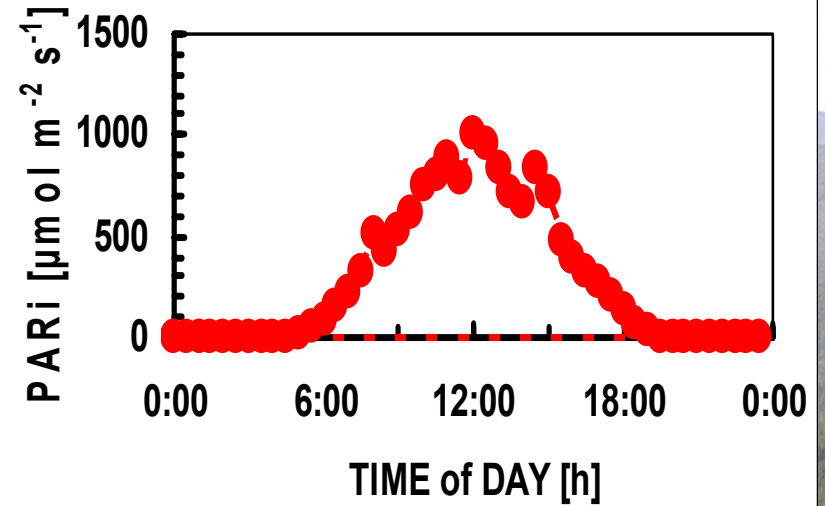
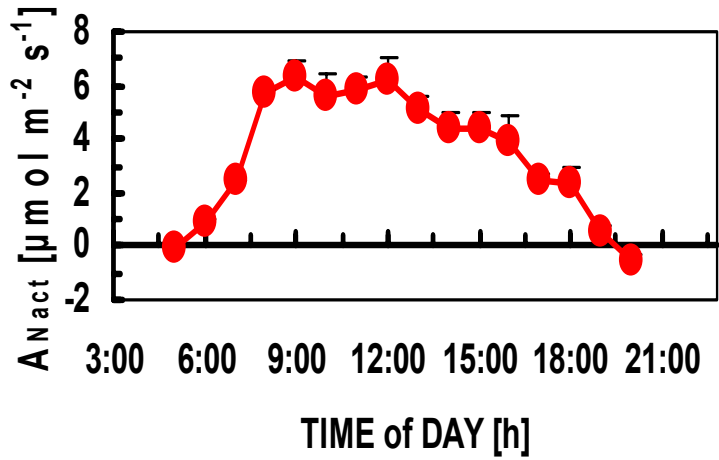
Bilance sluneční radiace na rozhraní *porost-atmosféra*

FAR - základní parametr působící na fotosyntetickou asimilaci

Denní chod asimilace

PAR 1200

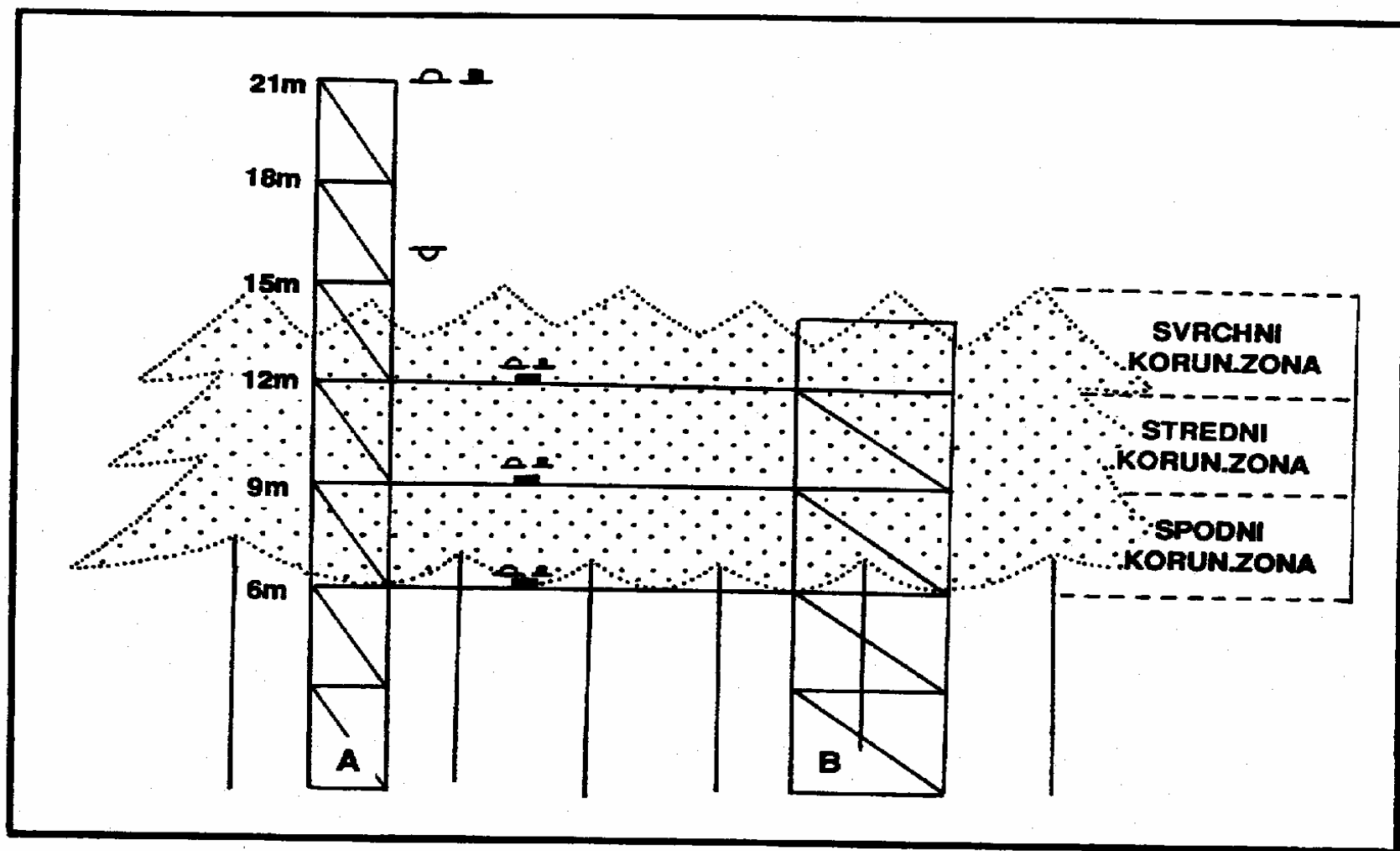
PAR 740

PAR 300

**Profily fotosynteticky aktivní radiace
(PAR) v korunové vrstvě**

Lanovkový systém měření PFAR v lesním porostu

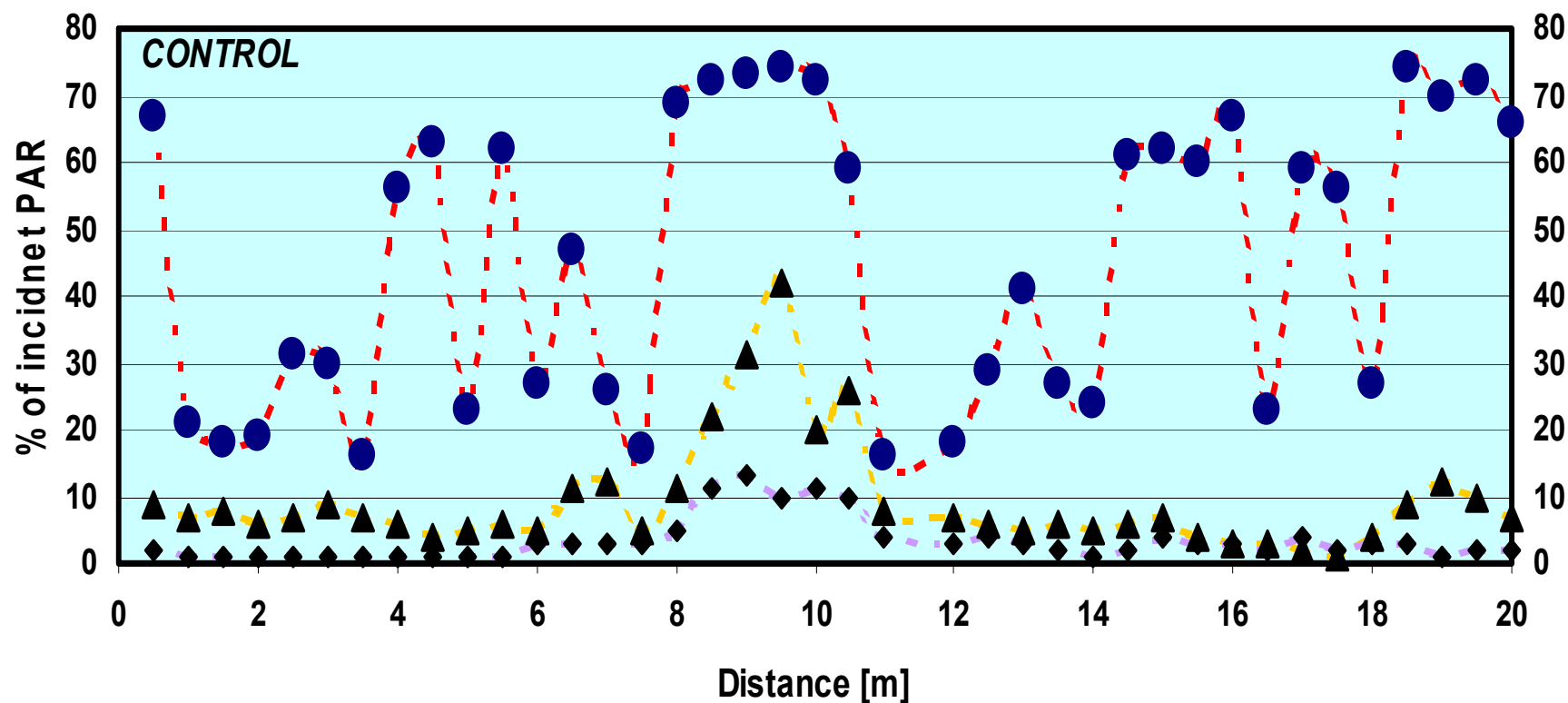

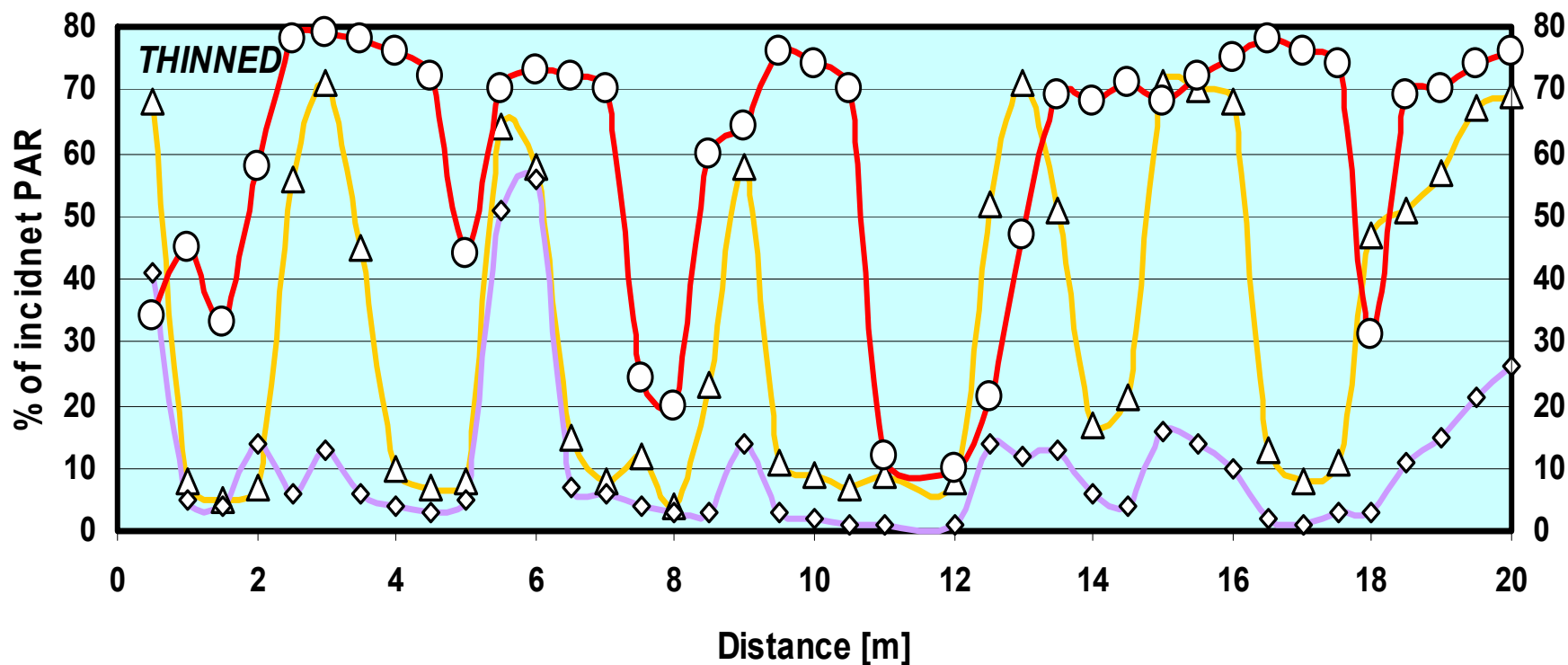
CANLIN-Lineární integrační FAR čidlo

Horizontal PAR profile in the crown layer of a spruce stand

(incoming PAR: 1150 mmol m⁻²s⁻¹)

Horizontal PAR profile in the canopy layer of a spruce stand (incoming PAR: 1150 mmol m⁻²s⁻¹)

CANFIB

system for measurement of spatial variability of PhAR within the tree crown

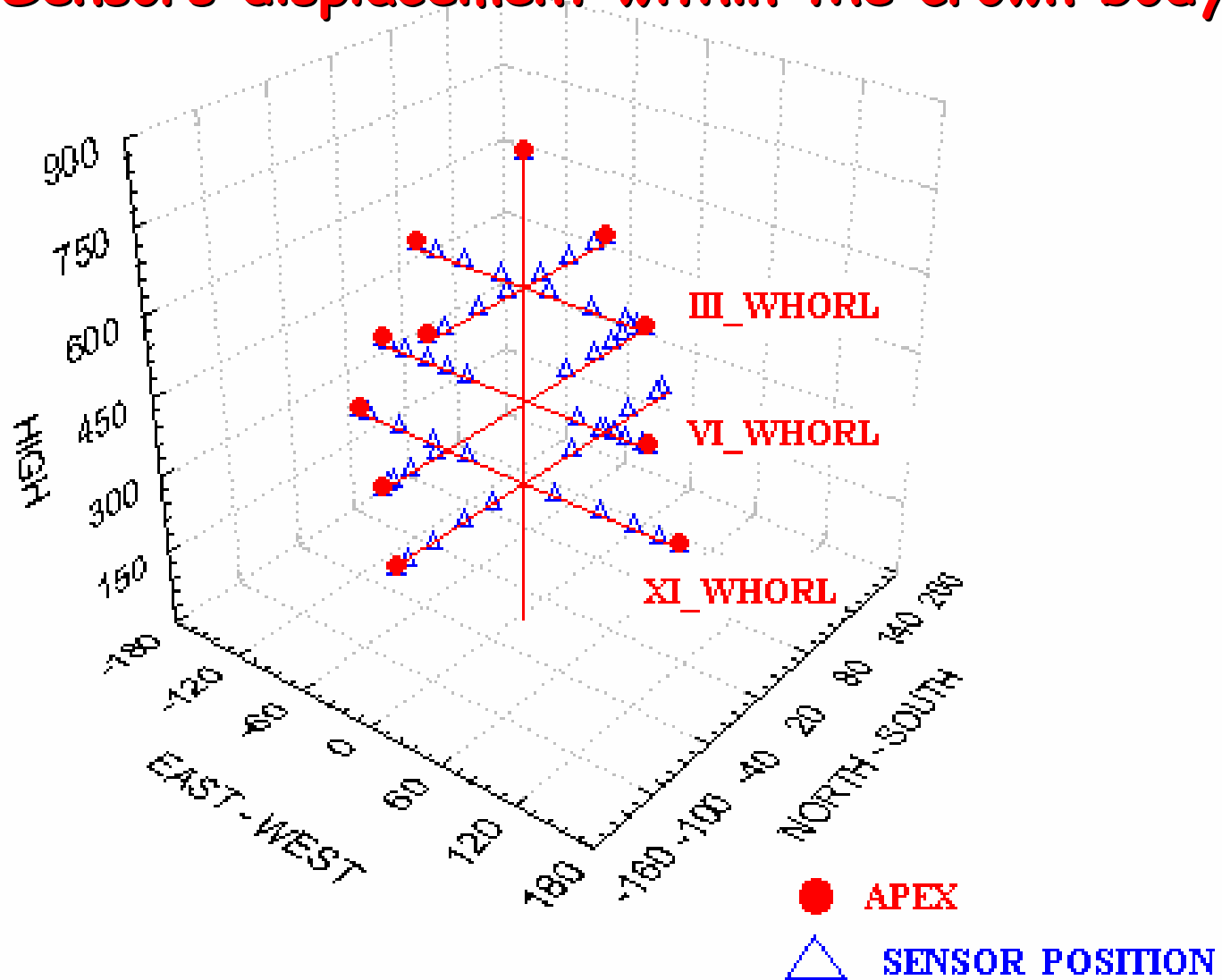
diffuser

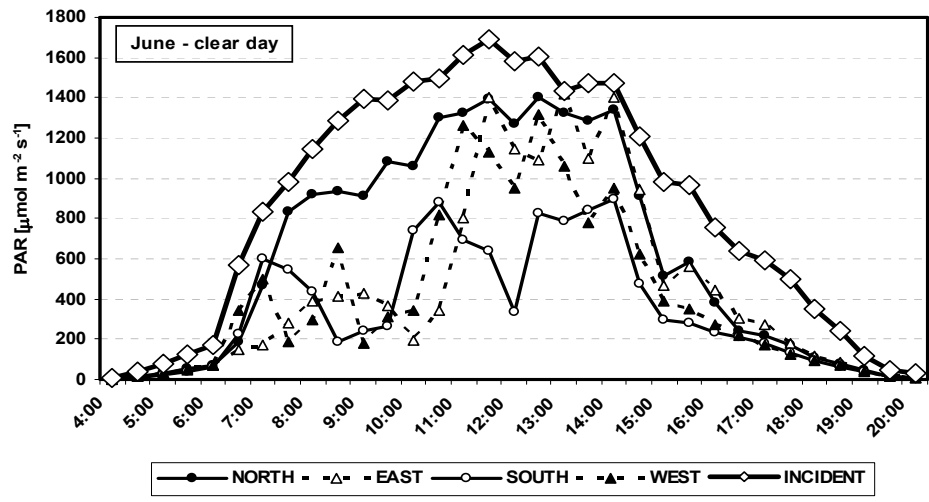
restrictor

optical cable

photodiode

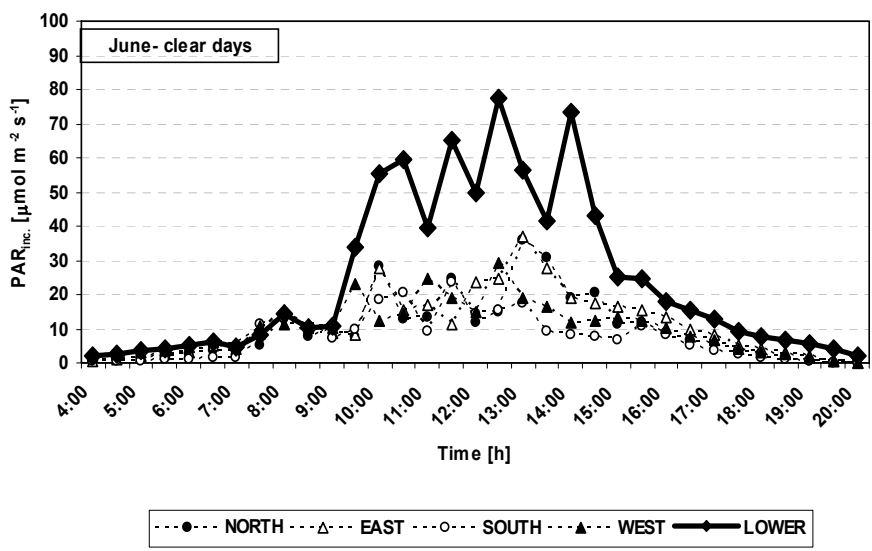
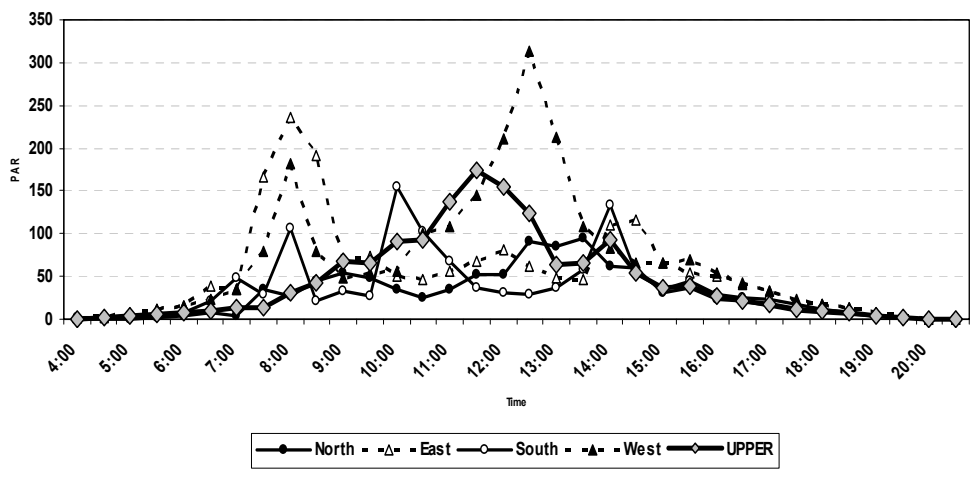
Sensors displacement within the crown body

UPPER crown layer - 3rd whorl

MIDDLE canopy layer - 6th whorl

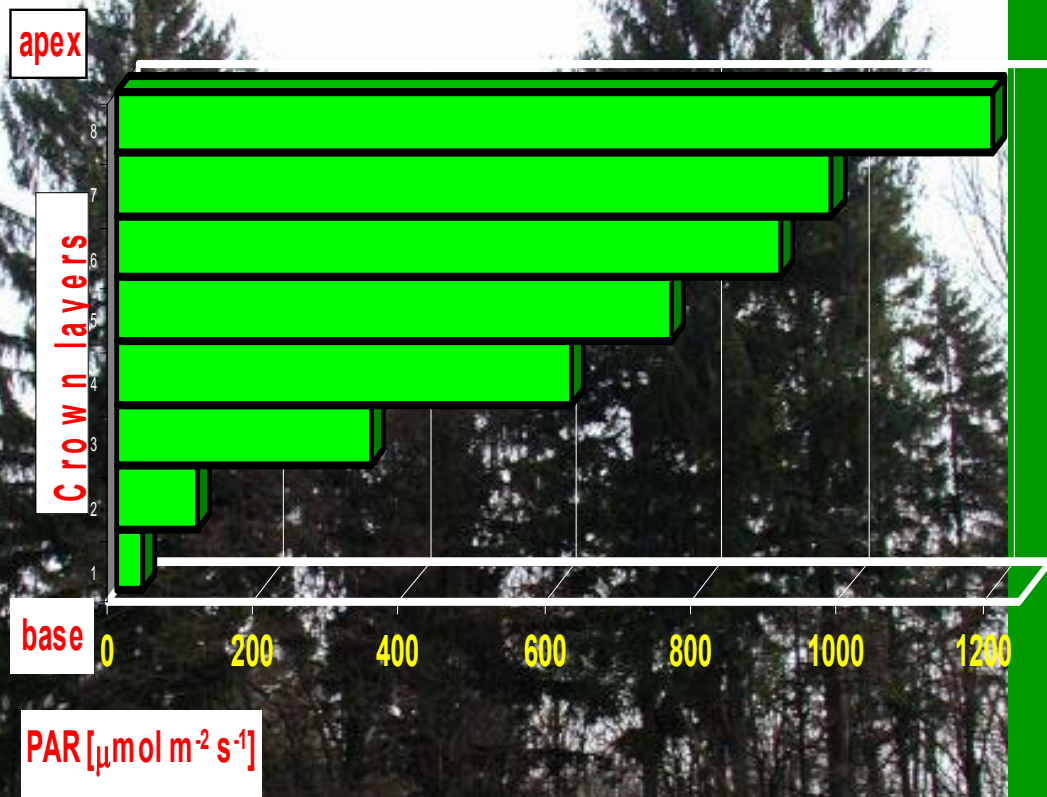

LOWER canopy layer - 9th whorl

PENETRACE SLUNEČNÍ RADIACE DO POROSTU

$$I_z = I_i \cdot \exp(-K \cdot LAI_z)$$

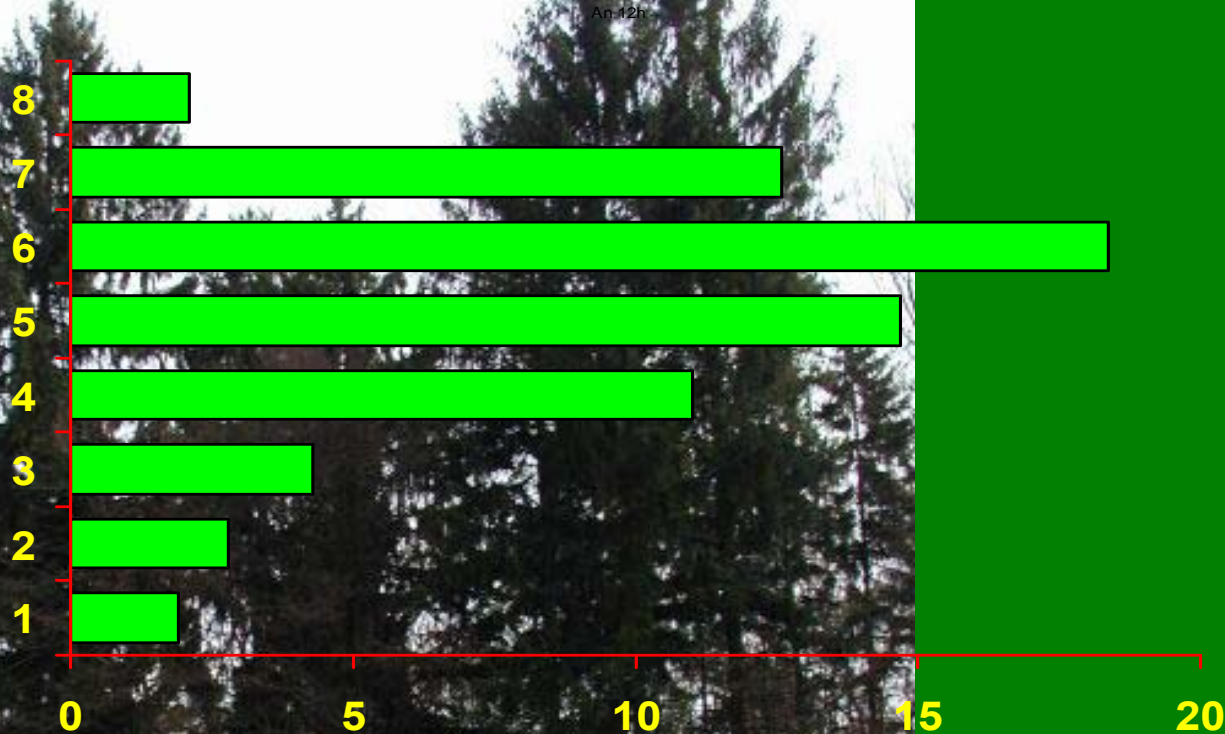
*VERTICAL PhAR PROFILE WITHIN A
N. SPRUCE CANOPY*

9 a.m.

Rychlost asimilace CO₂
přepočtená na listovou
plochu jednotlivých
korunových vrstev

12 hod

**Rychlost asimilace CO₂
přepočtená na listovou
plochu jednotlivých
korunových vrstev**

6 p.m.

An 18h

**Rychlost asimilace CO₂
přepočtená na listovou
plochu jednotlivých
korunových vrstev**

PŘÍMÁ A DIFUSNÍ SLUNEČNÍ RADIACE

SCATTERING

výsledek optických vlastností, ve spodních partiích korunové vrstvy je radiační prostředí více homogenní a stoupá podíl difusní radiace

ARCHITEKTURA a OPTICKÉ VLASTNOSTI

způsobují spektrální změnu radiace uvnitř korunové vrstvy (redukce modré složky a navýšení červené složky u jehličnanů, listnáče více ubírají červenou složku)

VERTIKÁLNÍ/ HORIZONTÁLNÍ HETEROGENITA SLUNEČNÍ RADIACE V KORUNOVÉ VRSTVĚ

ZÁVISLOST FOTOENERGETICKÉHO ÚČINKU

- *na typu radiace úhlu*
- *dopadající FAR a plocha letorostu*

STANOVENÍ PŘÍMÉ A DIFUSNÍ SLOŽKY FAR

Potenciální dopadající FAR:

$$I_{\text{FAR}} = 600 \cdot \exp [- 0.185 \cdot (P/P_0) \cdot m] \cdot \cos Q$$

$m=1/\cos Q$ - optická hustota (hmotnost) vzduchu,

Q - zenitální úhel Slunce,

0.185 - extiční koeficient FAR pro průchod atmosférou

P/P_0 - poměr aktuálního tlaku ku tlaku při mořské hladině

Potenciální hodnota difusní FAR:

$$I_{FARd} = 0.4 \cdot (600 - I_{FAR}) \cdot \cos Q$$

Potenciální hodnota difusní NIR:

$$I_{NIRd} = 0.6 \cdot (720 - I_{NIR} - w) \cdot \cos Q$$

Hodnoty celkového FAR (I_{FART}) a NIR (I_{NIRT}) v globální radiaci (GR) jsou pak součet přímé a difusní složky

Podíl FAR a NIR v přímé složce sluneční radiace:

$$f_{FAR} = (I_{FARd} / I_{FAR}) \cdot (1 - (A - R/B))$$

$$f_{NIR} = (I_{NIRd} / I_{NIR}) \cdot (1 - (C - R/D))$$

$$A = 0.9, B = 0.7, C = 0.88, D = 0.68, B = GR / (I_{FAR} + I_{NIR})$$

EFEKT POLOSTÍNU

Slunce je zdroj s jistým úhlovým radiusem - neostré rozhraní světla a stínu v korunovém prostoru - penumbra effect .

To výrazně přispívá k radiální bilanci korunového prostoru

ENERGETICKÁ BILANCE

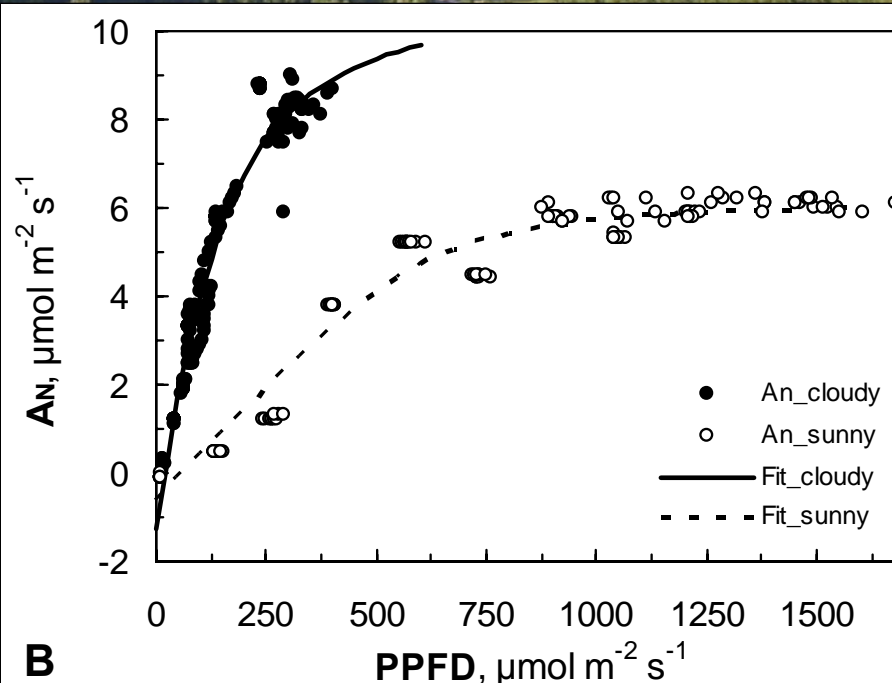
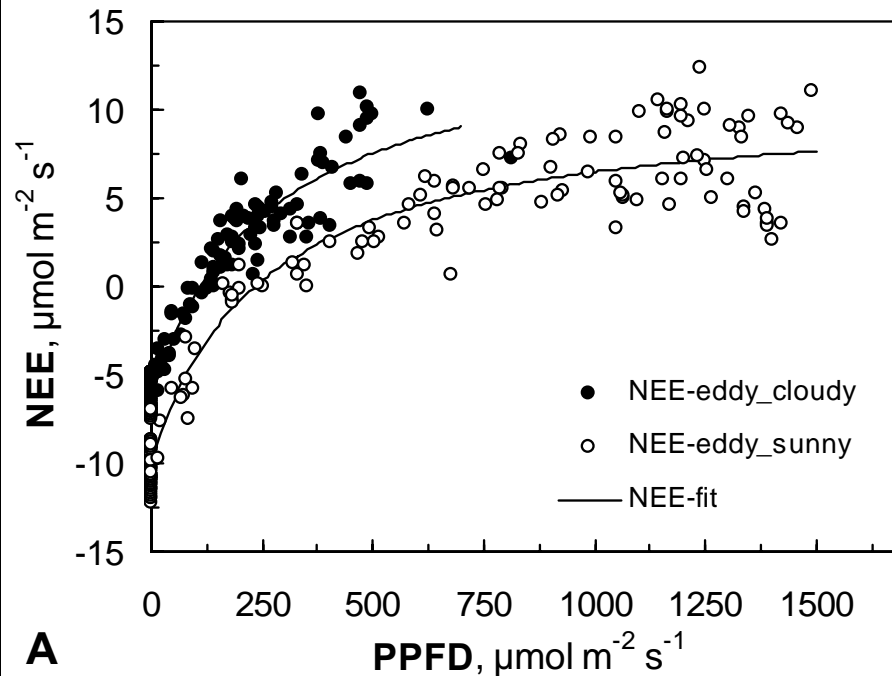
energetická bilance korunové vrstvy je výsledkem radiálních a disipativních procesů

*NET radiace: $f_N = (1 - a) f_{FAR} + f_{NIR}$,
kde a - albedo (odrazivost, reflekční koeficient) - 0.11*

Hodnota a klesá s výškou porostu - efekt "drsnosti"

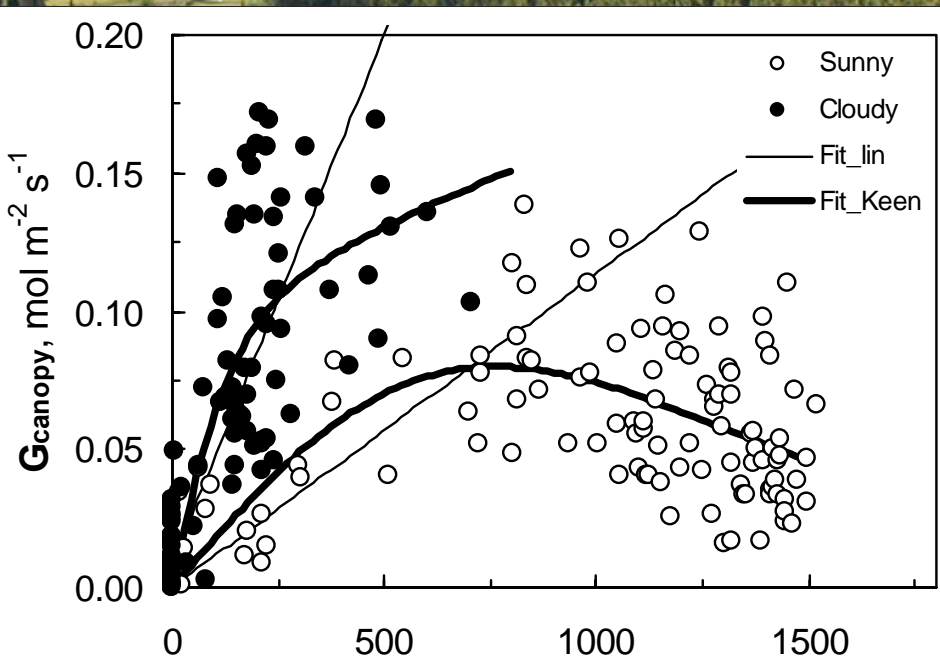
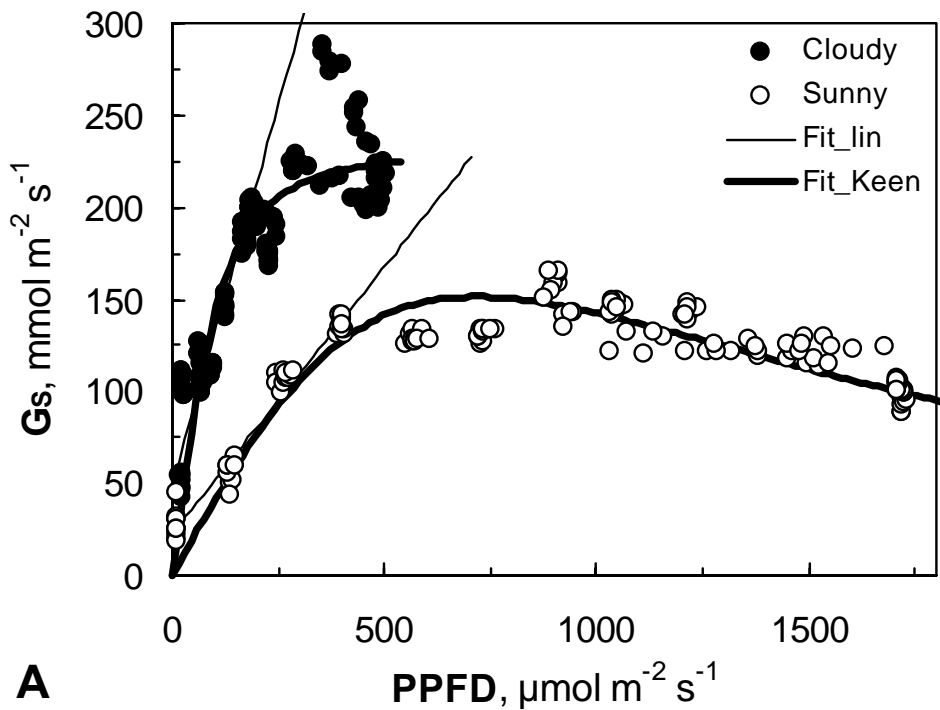

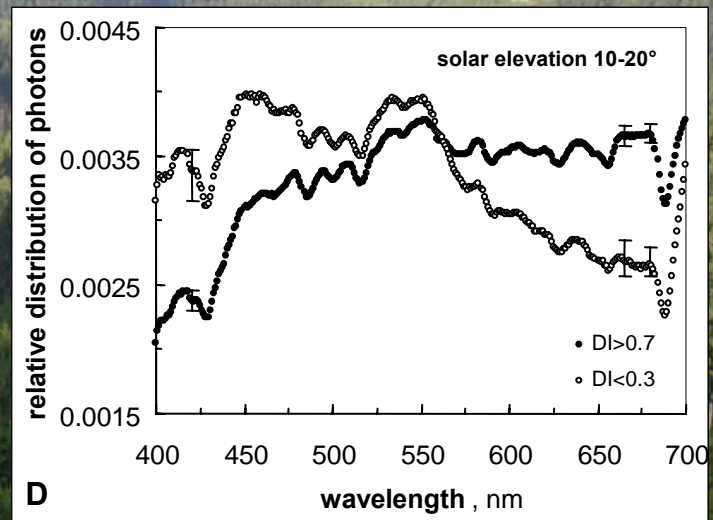
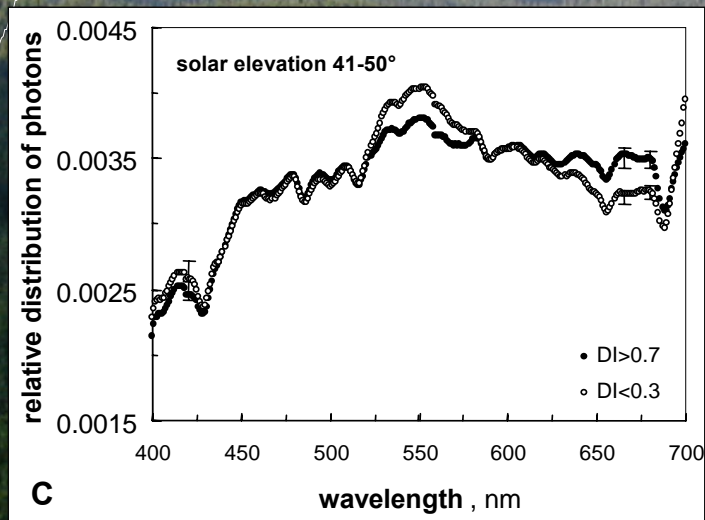
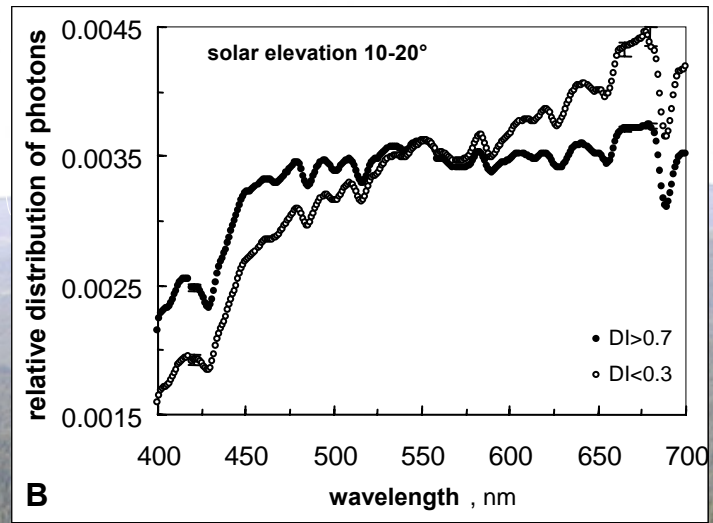
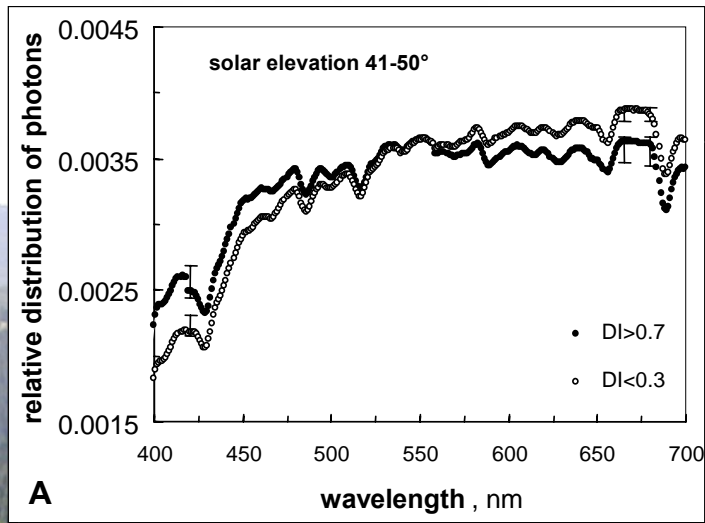
„Net
Ecosystem
Exchange“ a
rychlost
asimilace
jehlice a
korunové
vrstvy
smrkového
porostu
za situace
přímého a
difuzního
slunečního
záření

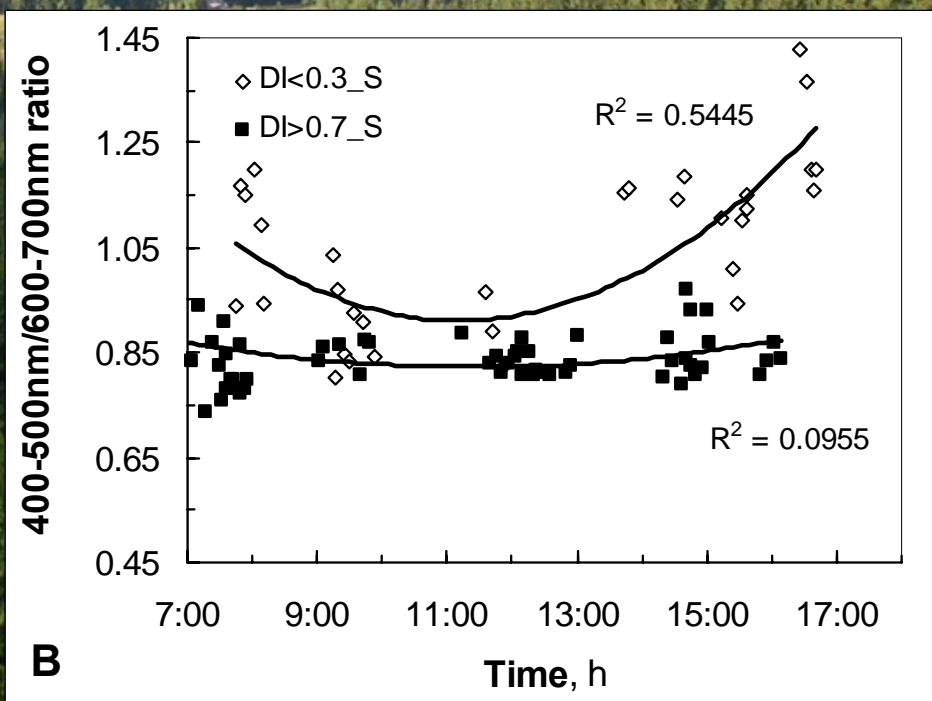
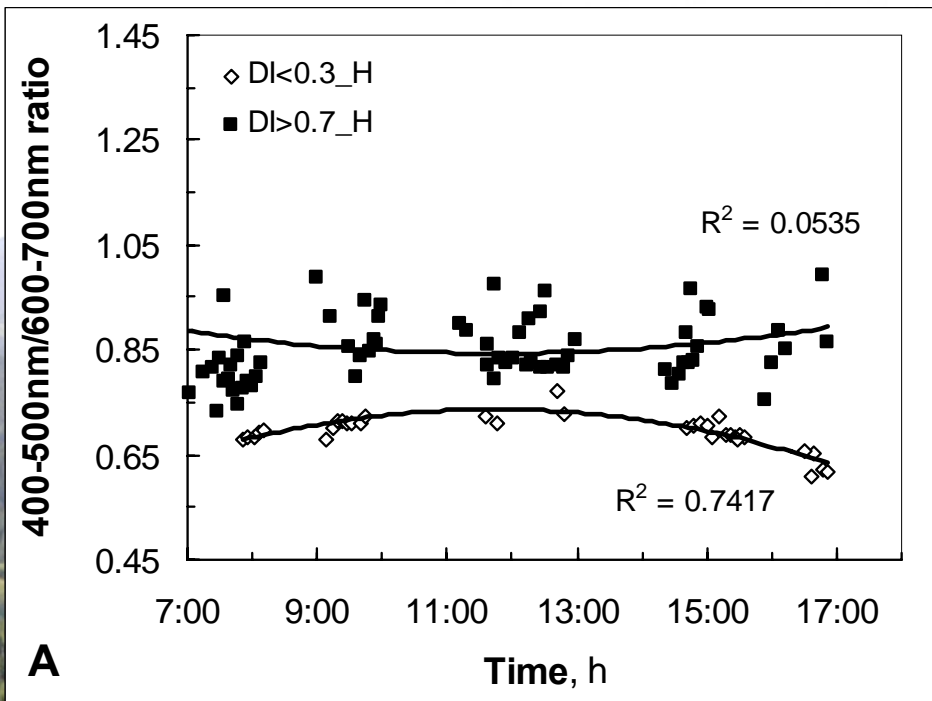
Průduchová
vodivost
jehlice a
korunové
vrstvy
smrkového
porostu

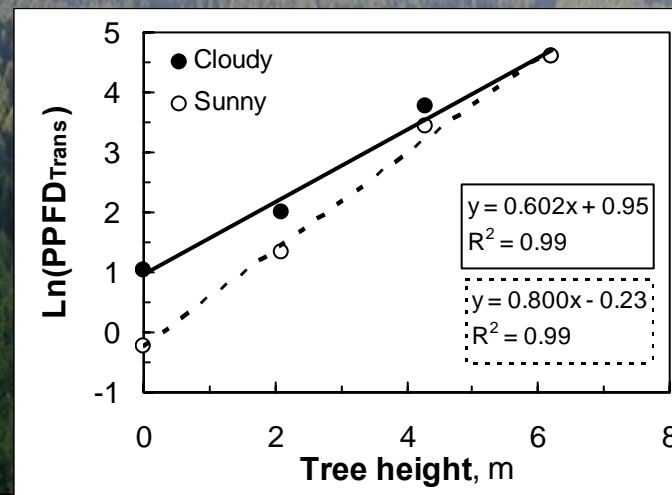
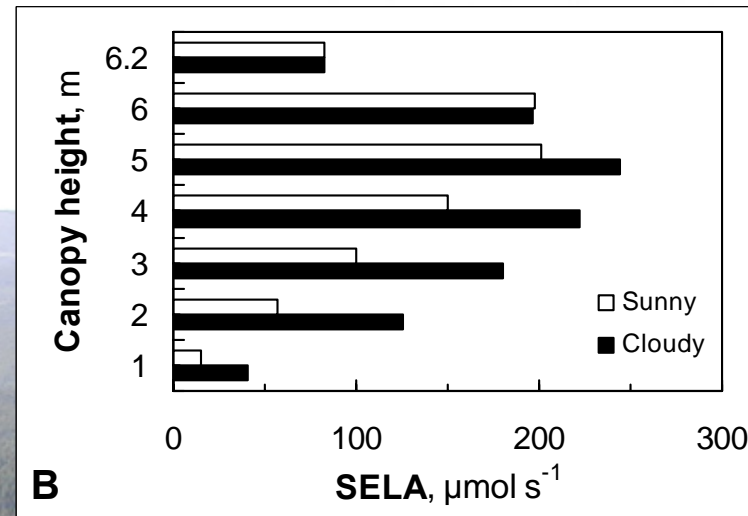
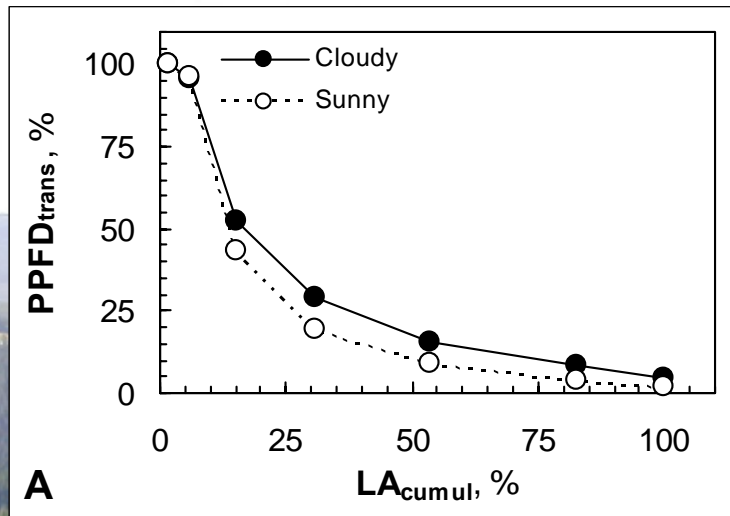
za situace
přímého a
difuzního
slunečního
záření

Denní chod poměru blue-green to red spectral intervals (400-500nm/600-700nm) , který charakterizuje spektrální složení sluneční radiace v HORNÍ (A) a STŘEDNÍ (C) korunové vrstvě Sm porostu během slunného (DI < 0.3) a zataženého (DI > 0.7) letního dne.

Závislost porostem procházející sluneční radiace (PPFD_{trans}) na kumulativní listové ploše (LA_{accumul}) stanovená v jasných (empty circles) a zatažených (full circles) dnech (A). Sklony lineární závislosti mezi logarithmic PPFd_{trans} a výškou stromů prezentují extinční koeficienty (small graph). Distribuce solární ekvivalentní listové plochy (SELA) ve vertikálním profilu Sm porostu (B).

MONTEITHOVA HYPOTEZA

Produkce biomasy je, mimo jiné vlivy, především určena množstvím zachycené sluneční radiace.

tento vztah je lineární:

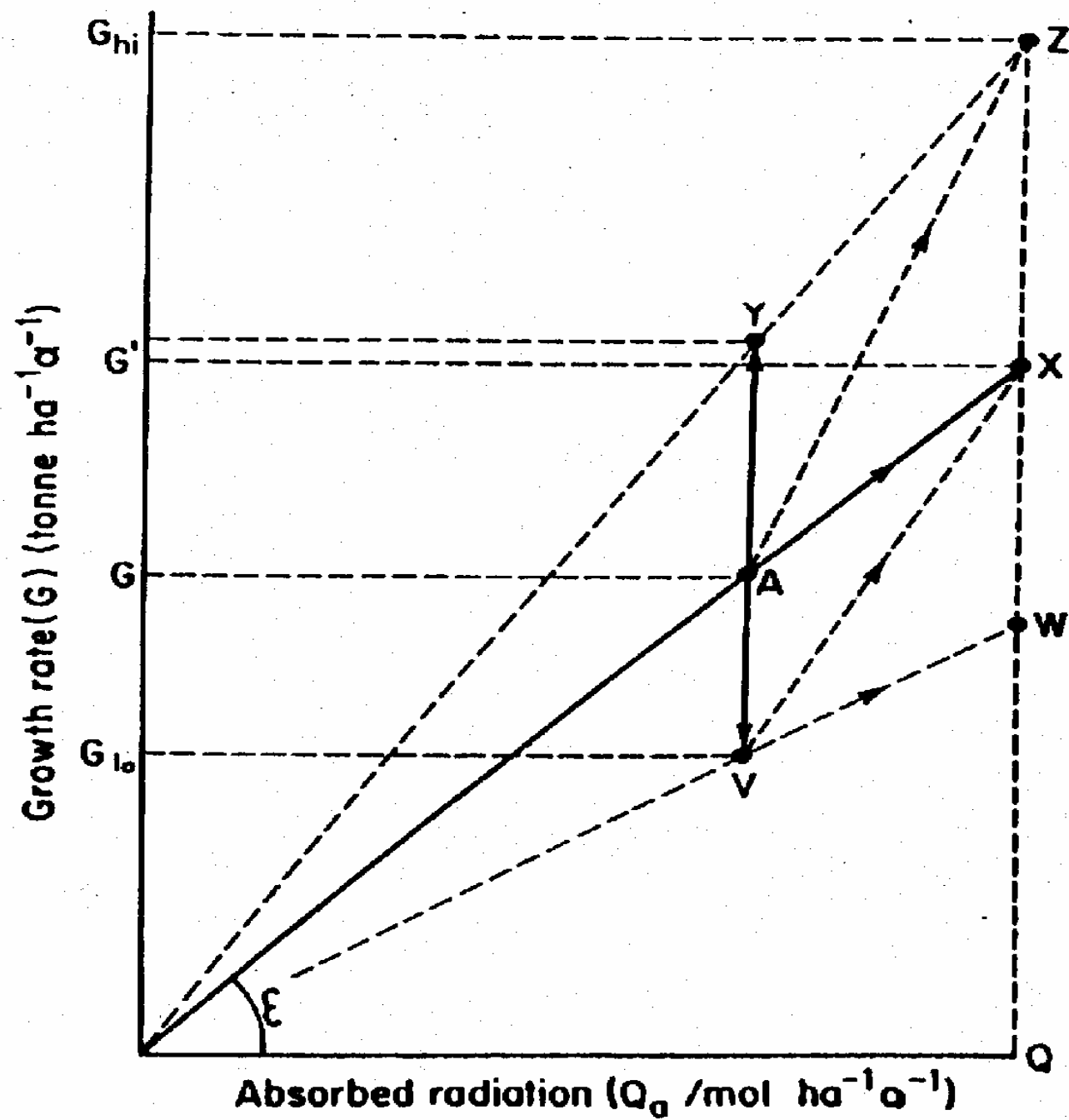
$$DW = e \cdot FAR_{\text{absrob}}$$

e - koeficient efektivnost konverze FAR do biomasy

e - $b \cdot a$

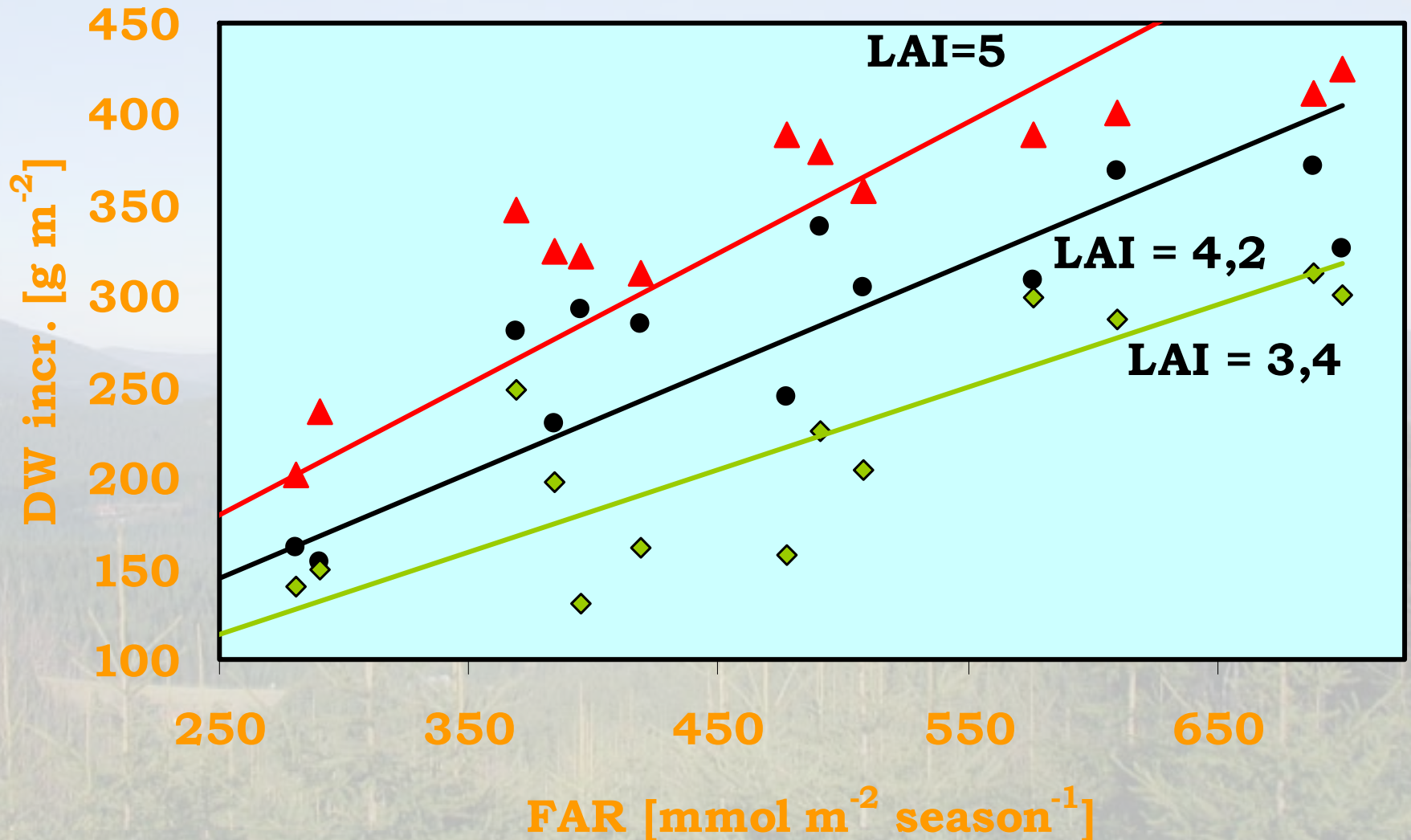
b - efektivnost s jakou daná porostní struktura zachycuje FAR

a - efektivnost fotosyntetické konverse FAR

Závislost sezónní produkce nadzemní biomasy S_m porostu na množství absorbované sluneční energie

vliv odlišné hustoty porostu

A to je vše, co jsem Vám dnes chtěl sdělit.

Děkuji za pozornost

